

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

Viktorija Šimkevičienė

Lietuvių kalbotyros specialybės II kurso studentė

**ŽODYNŲ NEFIKSUOTŲ DARINIŲ FUNKCIONAVIMAS JURGOS
IVANAUSKAITĖS KŪRYBOJE**

Magistro darbas

Darbo vadovė
doc. dr. Jolanta Vaskelienė

Šiauliai, 2010

Turinys

Ivadas.....	4
1. Naujadaro samprata.....	6
2. Žodynų nefiksuoti dariniai.....	9
2.1. Daiktavardžių dariniai.....	9
2.1.1. Priesaginės darybos daiktavardžiai.....	9
2.1.1.1. Asmenų pavadinimai pagal jų kilimo bei gyvenamąją vietą.....	9
2.1.1.2. Asmenų pavadinimai pagal profesiją.....	9
2.1.1.3. Ypatybių pavadinimai (vardažodžių abstraktai).....	10
2.1.1.4. Įrankių pavadinimai.....	12
2.1.1.5. Kuopiniai pavadinimai.....	12
2.1.1.6. Mėsos pavadinimai.....	12
2.1.1.7. Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai.....	13
2.1.1.8. Veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai.....	14
2.1.1.9. Veiksmo rezultato pavadinimai.....	16
2.1.1.10. Veiksmų pavadinimai (veiksmožodžių abstraktai).....	16
2.1.1.11. Vietų pavadinimai.....	17
2.1.2. Priešdėlinės darybos daiktavardžiai.....	18
2.1.3. Galūninės darybos daiktavardžiai.....	19
2.1.4. Sudurtiniai daiktavardžiai (dūriniai).....	19
2.2. Būdvardžių dariniai.....	25
2.2.1. Priesaginės darybos būdvardžiai.....	25
2.2.2. Priešdėlinės darybos būdvardžiai.....	32
2.2.3. Sudurtiniai būdvardžiai (dūriniai).....	34
2.3. Veiksmožodžių dariniai.....	37
2.3.1. Priesaginės darybos veiksmožodžiai.....	38
2.3.2. Priešdėlinės darybos veiksmožodžiai.....	39
2.4. Prieveiksmių dariniai.....	40
2.5. Kitokia reikšme vartojami dariniai.....	41
2.6. Individualių darinių vartosena.....	42
Išvados.....	45
Literatūros sąrašas.....	47
Santrauka.....	50

Priedai.....	52
1. Jurgos Ivanauskaitės kūryboje rasti dariniai.....	1
2. Pranešimo tezės.....	11

Ivadas

Magistro darbo **tema** – *Žodynų nefiksuotų darinių funkcionavimas Jurgos Ivanauskaitės kūryboje* – buvo pasirinkta dėl galimybės paanalizuoti iki šiol mažai tyrinėtą temą. Rašytojai gana dažnai nesitenkina esamomis kalbos priemonėmis ir dėl įvairiausių priežasčių – norėdami įvardyti naujas realijas, daiktiškai pavadindami ypatybes ar veiksmus, norėdami atkreipti skaitytojo dėmesį arba dėl analogijos – patys sukuria naujų leksikos vienetų, kurie nėra įtraukti į žodynus.

Darbo **tikslas** – išanalizuoti Jurgos Ivanauskaitės kūryboje rastus žodynų nefiksuotus darinius.

Darbo tikslo siekiama taikant šiuolaikinės darybinės analizės, skaičiavimo **metodus**. Žodynuose nefiksuoti dariniai analizuojami aprašomuoju analitiniu **metodu**.

Darbo **objektas** – *Lietuvių kalbos žodyne* (toliau – LKŽ), *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (DŽ4), *Tarptautinių žodžių žodyne* (TŽŽ) nefiksuoti dariniai, rasti Jurgos Ivanauskaitės kultūrologinėje studijoje apie Tibetą „*Prarasta pažadėtoji žemė*“ (1999) ir romane „*Placebas*“ (2003).

Darbo uždaviniai:

1. Surinkti, sugrupuoti, išanalizuoti (kokiems darybos tipams ir darybos kategorijoms jie priklauso, ar juos reikėtų laikyti potencialiais, ar okaziniais dariniais ir pan.) LKŽ, DŽ4, TŽŽ nefiksuotus darinius.

2. Bandyti nustatyti jų funkcijas tekste t. y. koku tikslu dariniai autoriaus yra vartojami (į kokias stiliaus figūras įeina, ar vartojami kaip sisteminių žodžių sinonimai).

3. Aptarti kitokia, nei aiškinama žodynuose, reikšme vartojamus darinius.

4. Patikrinti, ar jie įtraukti į Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre parengtą *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyną*¹ (toliau – Tekstynas) ir jei taip, tai kaip dažnai ir kokio pobūdžio tekstuose vartojami.

5. Taip pat patikrinti ar naujadarai nėra įtraukti į kitų mokslo sričių žodynus.

Darbo **struktūra**. Magistro darbo struktūrą sudaro įvadas, kuriame nurodomas pagrindinis darbo tikslas, objektas, uždaviniai, metodai, du skyriai, išvados, kuriose apibendrinamas darbas, šaltiniai ir literatūra, santrauka ir priedai, iš kurių pirmajame pateikiami visi Ivanauskaitės romane ir kultūrologinėje studijoje rasti žodynų nefiksuoti dariniai, antrajame mokslinio darbo pranešimo tezės. Pirmajame skyriuje *Naujadaro samprata* nurodoma, kas yra naujadaras, kaip jis atsiranda,

¹ *Lietuvių kalbos tekstynas* – visuma elektroninį pavidalą turinčių ir specialia programine įranga aprūpintų tekstų, skirtų filologinei, statistinei, sociologinei ir kitokiai kalbos vienetų vartosenos analizei. Tai visuotinai pripažintas įvairialypis duomenų šaltinis, kuriuo naudojasi įvairių sričių mokslininkai ir praktikai.

kokią įtaką jo atsiradimas turi bendrinei kalbai, žodynams, pateikiamos pagrindinės žodžių darybos sąvokos. Antrasis skyrius *Žodynų nefiksuoti dariniai* skirstomas į 6 poskyrius, iš kurių pirmi 4 poskyriai suskirstyti pagal kalbos dalis (savo ruožtu pagal darybos būdą ir darybos kategoriją jie skiriami į dar smulkesnes dalis). Poskyryje *Kitokia reikšme vartojami dariniai* aptariami žodžiai, kuriuos žodynai fiksuoja, tačiau kitokia reikšme nei jie pavartoti darbe. Poskyryje *Individualių darinių vartoseną* aptariami visi į *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyną* ir į kitokio pobūdžio žodynus nei nurodo darbo objektas įtraukti naujadarai.

Darbo **aprobacija**. Magistro darbo autorė žodynų nefiksuotais dariniais domėjosi ir anksčiau. Tema *Žodynų nefiksuoti dariniai bei jų funkcijos Vlado Braziūno poezijoje* buvo parengtas pranešimas ir leidinyje *Studentų darbai* paskelbtos tezės (žr. *Studentų darbai-2009: bakalaurantų ir magistrantų mokslinių darbų konferencija, skirta profesoriui Vytautui Sirtautui atminti*: programa ir pranešimų tezės. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2009, p. 66–67).

1. Naujadaro samprata

Kalba yra gyva, ji pamažu kinta ir tas kitimas pasireiškia atskirų elementų išnykimu, pasikeitimu ar atsiradimu. Naujų žodžių kalboje gali atsirasti keliais būdais: skolinantis iš kitų kalbų (*skoliniai*), išsiverčiant pamorfemiui iš kitų kalbų (*vertiniai*), suteikiant įprastam žodžiui visai naują reikšmę (*semantizmai*), pasidarant pagal savo kalbos gramatikos modelius (*naujadarai*) (Blažinskaitė, 2004, 56). Nenuostabu, kad sparčiausias ir lengviausiai pastebimas yra naujų žodžių atsiradimas iš jau esamos kalbinės medžiagos – arba metaforiškai suteikiant jau esančiam žodžiui naują reikšmę, arba sudarant naują morfemų kombinaciją – visiškai naujų, išgalvotų žodžių kalboje atsiranda palyginti nedaug (žr. Gudavičius 2000, 101).

Šiuolaikinėje kalbotyroje žodžių daryba vis plačiau imama laikyti savarankiška kalbos mokslo šaka, turinčia savo objektą, tyrimo metodus ir kurią galima vadinti tarpiniu mokslu tarp gramatikos (ypač morfologijos) ir leksikologijos (žr. Keinys, 1999, 13–14). Naujažodžiai, kurie yra atsiradę kaip žodžių darybos rezultatas, vadinami *naujadarais* (žr. Urbutis, 1978, 28–29), kurie savo ruožtu smulkiau skiriami į *vedinius*² (išvestinius žodžius) ir *dūrinius*³ (sudurtinius žodžius). Atsižvelgiant į vartojimo paskirtį naujadarai skirstomi į dvi rūšis – *termininius* ir *stilistinius*. *Termininiai* naujadarai – „tolydžio atsirandantys kalboje nauji žodžiai, kurie įvardija naujas sąvokas, ateinančias į gyvenimą, žengiant į priekį mokslui bei technikai, naujus gyvenimo reiškinius, naujas jų puses, socialinius, politinius ir kultūrinius pakitimus“ (Pikčilingis, 1975, 156). *Termininiai* naujadarai yra vartojami norint įvardyti naują daiktą ar reiškinį, kurio anksčiau dar nebuvo, taigi ir jokio pavadinimo jis neturėjo arba jų pasidaroma ieškant lietuviško pakaito į vartoseną besiveržiančiai naujai svetimybei. *Stilistiniai* naujadarai – „nauji žodžiai, vartojami, norint seną daikto arba reiškinio vardą pakeisti kitu – raiškesniu, teikiančiu papildomą informaciją ar atliekančiu kitą emocinę-ekspresinę paskirtį“ (Pikčilingis, 1975, 156; dar žr. Ахманова, 1969, 262). *Stilistinis* naujadaras, kaip teigiama *Kalbotyros terminų žodyne*, tai „Atskiro autoriaus tam tikrame kūrinyje sudarytas naujas žodis, kitur paprastai nevartojamas“ (KTŽ, 1990, 130), taigi iš apibrėžimo paaiškėja, kad šios rūšies naujadarai glaudžiai susiję su grožiniais tekstais taip pat šnekamąja kalba, publicistika.

² *Vedinys* yra „darinys, kuris remiasi vienu pamatiniu žodžiu. Vedinių darybos priemonės yra afiksai, ir pagal juos skiriami priesagų vediniai, pvz.: *aukštėti* (: *aukštas*), priešdėlių vediniai, pvz.: *antraštė* (: *raštas*), ir galūnių vediniai, pvz.: *paskaita* (: *paskaitė*). Pasitaiko su priešdėliu ir priesaga kartu padarytų vedinių, pvz.: *priešlėktuvinis* (: *lėktuvas*)“ (Keinys, 1999, 114).

³ *Dūrinys* – tai „darinys, kuris remiasi dviem pamatiniais žodžiais. Darybos metu dūriniai gauna galūnę, neretai jų sandūroje yra jungiamasis balsis. Pvz.: *aplinkkelis* (: *aplink(ui), kelias*), *keturiolika* (: *keturi, liko*)“ (Keinys, 1999, 108).

Vieni naujai sudaryti dariniai⁴ yra visiškai įprasti kalbos vartotojui ir todėl jie vadinami *potenciniais*⁵, kiti labiau atkreipia adresato dėmesį ir turi pavadinimą *okaziniai* dariniai (kalbotyroje vartojamas ir kitas panašios reikšmės terminas – okazionalizmas⁶), t. y. žodžiai, pavartoti tik tam atvejui, tik vieną kartą (žr. Бэс, 331). Neretai okaziniai dariniai neatitinka įprastinių darybos modelių, jie vienaip ar kitaip yra nutolę nuo darybos sistemos, t. y. parenkamas nebūdingas (arba į žodynus neįtrauktas, neįprastas) pamatinis žodis, daroma pagal neproduktyvius darybos tipus, peršokama darybos pakopa ir pan. (žr. Urbutis 2009, 322–32; KTŽ 136–137; LKE 443–444). Nors okaziniai dariniai ir rodo perdėm individualų kalbančiojo „žodyną“, tačiau labai vaizdžiai gali perteikti ekspresyvumą, lakoniškumą, išreikšti pašaipą, ironiją ir kitas emocijas (žr. Miliūnaitė, 2009, 156–158; Pikčilingis, 1975, 83–84).

Individualieji dariniai savo neįprastumu panašūs į tropus, tik juos galima vadinti atvirkštiniais tropais, nes naujadarų perkeliama ne reikšmė, o prie šaknies dedami afiksai (įvairūs priešdėliai, priesagos, galūnės), kurių su tokia šaknimi nesame matę, taip pat neįprastai vienas šalia kito atrodo ir sudurtinių naujadarų dėmenys (žr. Župerka, 1983, 84–85), pvz.: *laikraštiena* (Ivan I, 89), *galvadėžė* (Ivan I, 17).

Lietuvių kalboje gausu žodžių emocijoms reikšti, charakteristikoms perteikti ir t. t. Tačiau gana dažnai rašytojai nesitenkina esamais leksikos vienetais. Norėdami sukelti įspūdį autoriai vietoje esamų žodžių susikuria naujų, jiems priimtinių, kurie, be abejo, pasidaro esamų kalbos priemonių konkurentai (žr. Župerka, 1995, 10). Su šiais teiginiais sutinka ir Janis Rozenbergas, kurio teigimu neologizmai literatūriniuose tekstuose yra vartojami meniniu tikslu – sukelti neįprastumo jausmą. Rašytojai savo kalbos žodyne nerasdami reikiamo žodžio kokiam reiškiniui ar sąvokai įvardyti, sukuria naujų žodžių, kurie, jei yra tinkamai sudaryti, laikui bėgant gali tapti aktyviosios leksikos dalimi (žr. Rozenbergs, 2004, 155–156). Kita vertus, naujadarais keičiamos į kalbą plūstančios netinkamos svetimybės, sudaromi nauji terminai, įvardijamos naujos realijos (žr. Girčienė, 2005, 52–68) – tai yra puikus žodyno turtinimo būdas, be to, nauji žodžiai patenka į tam tikrus santykius su kitais žodžiais – yra sinonimai, antonimai, homonimai, savi ar hibridai ir pan. (žr. Keinys, 1999, 14; Rozenbergas, 2009, 31–32). Ilgainiui vienas ar kitas naujadaras dėl dažno vartojimo gali būti įtrauktas į žodynus (žr. Wales, 1990, 317), taip pat gali išstumti iš vartosenos pasenusius, nebevertojamus žodžius. Esama ir tokių atvejų, kai individualusis darinys nespėja

⁴ *Darinys* yra „bet kuriuo žodžių darybos būdu padarytas žodis. Žodžiai daromi iš kitų žodžių morfologinėmis priemonėmis, t. y. su priesagomis, galūnėmis, priešdėliais, sudūrimo būdu bei retai su priešdėliu ir priesaga ar sudūrimo būdu ir priesaga kartu“ (Keinys, 1999, 107).

⁵ „*Potenciniai dariniai* – tai tokie labai reguliarių ir produktyvių darybos tipų žodžiai, kurie į kalbą neįeina kaip atskiri leksikos vienetai, o yra tik tų tipų visiškai numatyti ir kalbėjime gali būti realizuojami kiekvienu momentu, kai tik jų prireikia“ (Urbutis, 2009, 316).

⁶ *Okazionalizmas* „2. kalbot. neįprastos darybos žodis, kurio reikšmė suprantama tik kontekste su kt. žodžiais“ (TŽŽ, 524). Nors *okazionalizmas* yra platesnės reikšmės terminas nei *okazinis*, kai kurie kalbininkai (jų tarpe ir Latvijos stilistas Janis Rozenbergas) šiuos terminus vartoja lygiagrečiai.

įsitvirtinti, nes yra išstumiamas konkuruojančių žodžių ar terminų arba juo žymima sąvoka pasirodo trumpaamžė, todėl ir ją įvardijantis žodis pasidaro nebereikalingas⁷.

Šiame darbe *žodynų nefiksuotu dariniu, naujadaru* arba *individualiuoju dariniu* sąlygiškai laikomas *Lietuvių kalbos žodyne, Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* ir *Tarptautinių žodžių žodyne* nefiksuotas darinys.

⁷ Žr. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Naujadaras>.

2. Žodynų nefiksuoti dariniai

Ivanauskaitės kultūrologinėje studijoje apie Tibetą ir romane rasta daiktavardžių, būdvardžių, veiksmazodžių irrieveiksmių naujadarų. Tokie vediniai sudaryti su priesagomis, priešdėliais, galūnėmis bei sandūros būdu. Iš viso rasta 250 *Lietuvių kalbos žodyne*, *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* ir *Tarptautinių žodžių žodyne* nefiksuotų darinių.

2.1. Daiktavardžių dariniai

Daiktavardžiai sudaromi visais keturiais darybos būdais: su priesagomis, priešdėliais, galūnėmis bei sandūros būdu. Daiktavardžių naujadarų rasta 98.

2.1.1. Priesaginės darybos daiktavardžiai

Ivanauskaitės kūryboje rasta 50 daiktavardžių vedinių, sudarytų su 22 priesagomis.

2.1.1.1. Asmenų pavadinimai pagal jų kilimo bei gyvenamąją vietą

Bendrinėje kalboje labiausiai įprasta bei dažniausiai vartojama asmenų pavadinimams pagal jų kilimo ir gyvenamąją vietą pavadinti yra priesaga *-ietis*, *-ė* (žr. LKG I, 411), su kuria sudarytas žodynų nefiksuotas daiktavardis *londonietis* (: *Londonas*): *tai buvo labai savininkiškas, intymus, netgi erotišką santykis, kokio Jis nebuvo pastebėjęs bendraudamas su maskviečiais, londoniečiais ar paryžiečiais* (Ivan I, 378). Tikėtina, kad pasirinkdama žodynų nefiksuotą vedinį *londonietis* autorė derina jį prie šalia esančių žodžių rimui gauti. Be to, gali būti, kad *londonietis* į žodynus nėra įtrauktas tik per atsitiktinumą, nes sakinyje minimi *maskvietis*, *paryžietis* žodynuose fiksuojami, o juk vedinys *londonietis* remiasi tokia pat daryba ir į žodynus taip pat turėtų būti įtrauktas.

2.1.1.2. Asmenų pavadinimai pagal profesiją

Dauguma asmenų pavadinimų pagal profesiją turi priesagą *-ininkas* ir šios priesagos vediniais asmenys dažniausiai pavadinami pagal tą objektą, kurį jie nuolat doroja, tvarko, tyrinėja, prižiūri ir pan. (žr. LKG I, 406). Tokiu vediniu galima laikyti Ivanauskaitės pavartotą daiktavardį *kompiuterininkas* (: *kompiuteris*), kuriuo vaizdingiau pavadinamas kompiuterių specialistas.

Ganėtinai keista, kad vedinys *kompiuterininkas* nėra įtrauktas į *Enciklopedinį kompiuterijos žodyną*, tačiau *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos* (toliau VLKK) internetiniame puslapyje yra tokia citata: „Atsižvelgiant į vartosenos polinkį vengti priesagos *-istas* vedinių, plg. ne *kompiuteristas*, o *kompiuterininkas*“⁸. Iš šios citatos galima spręsti, kad žodis *kompiuterininkas* yra teiktinas ir į žodynus turėtų būti įtrauktas. *Beje*, šį naujadarą plačiaja prasme galima laikyti tarptautinio žodžio *informatikas* – kai jis vartojamas reikšme „informatikos mokslinio tiriamojo darbo specialistas“ (TŽŽ, 320) – leksiniu sinonimu: *Kompiuterininkas fotošopu rūpestingai ištrynė visas jo raukšles* (Ivan I, 89).

2.1.1.3. Ypatybių pavadinimai (vardažodžių abstraktai)

„Priesaga *-umas* – tai pats darusis afiksas iš visų priesagų, kurios vartojamos vardažodžių abstraktų daryboje“ (LKG I, 306). Ivanauskaitės kultūrologinėje studijoje ir romane rasta nemažai su šia priesaga sudarytų naujadarų: *angeliškumas* (: *angeliškas*), *baigtinumas* (: *baigtinis*), *belytiškumas* (: *belytiškas*), *globėjiškumas* (: *globėjiškas*), *iliuzoriškumas* (jo pamatą sudarantis būdvardis *iliuzoriškas* fiksuojamas tik TŽŽ), *neryžtingumas* (: *neryžtingas*). Visi šie ir toliau analizuojami į žodynus neįtraukti priesagos *-umas* vediniai paklūsta darybos tipo reikalavimams (plg., *bejėgiškumas*, *kenksmingumas*, *šiurkštumas* ir kt.). Štai platesnė kelių naujadarų leksinė aplinka: *Nuo pat mažų dienų Tadas troško ir žmogumi būdamas bent dalelę angeliškumo patirti* (Ivan I, 187); *Dieną dera medituoti savo fizinio apvalkalo iliuzoriškumą, stengiantis išsivaizduoti jį ir visą aplinkui esančią tikrovę tik kaip atspindį veidrodyje* (Ivan II, 229); *apsuko keletą neryžtingumo ratų ir sustojo netoli degalinės* (Ivan I, 378). Vedinys *baigtinumas* vartojamas kaip daiktavardžio *pabaiga* leksinis sinonimas, bet autorė, matyt, vengdama pasikartojimo, šiam veiksmui įvardyti pasirinko žodyną nefiksuojamą vardažodžio abstraktą. Sakinyje, kuriame pavartotas žodyną nefiksuotas vedinys, *baigtinumas* gali būti keičiamas ne tik jau minėtu žodžiu *pabaiga*, bet ir kitu bendrašakniu sinonimu *baigtis* (plg., *baigtinumo nuojauta – pabaigos, baigties nuojauta*): *Liovėsi visą gyvenimą persekiojusi baigtinumo nuojauta, juk Julija jau buvo tarpsnyje po pabaigos* (Ivan I, 202). Abstraktaus, statiško reiškinių pavadinimas *belytiškumas* yra pasirinktas kaip materialią būseną įvardijančio veiksmožodžio *spinduliuoti* objektas: *Tadas spinduliavo kažį kokį nepaaiškinamą belytiškumą, nors turėjo labai patrauklų kūną* (Ivan I, 143). Vedinio *globėjiškumas* pamatinis žodis *globėjiškas*⁹ siejamas daugiausiai su gyvomis būtybėmis, tačiau autorė vartoja junginį *globėjiškumo skraiste*, tad galima teigti, kad daiktavardis *skraistė* šiuo atveju vartojamas metaforiškai – *globėjiškumas* apgaubia žmogų tarsi *skraistė*: *Daugiau niekas <...>*

⁸ Žr. <http://www.vlkk.lt/lit/4442>.

⁹ LKŽe *globėjiškas* „kas globoja, rūpinasi, padeda“.

nesugebėdavo jos apgaubti tokia pat raminamo globėjiškumo skraiste (Ivan I, 359). Vardažodžių abstraktai laumiškumas ir vienakryptiškumas yra išvesti iš žodynuose nefiksuojamų būdvardžių laumiškas, vienakryptiškas, kurie savo ruožtu sudaryti iš žodžių laumė ir vienakryptis: *įtūžio ar nusivylimo akimirkomis prapliupdavo rūsčiais žodžiais, minėdamas <...> moterų laumiškumą – ištvirkimą, gašlumą, nepastovumą* (Ivan II, 10); *Per staiga išišėlusią jausmų audrą netgi suspėjo pagalvoti, kad meilei labai tinka apibūdinimas, taikomas ir tikėjimo vienakryptiškumui: gyvatė, išliaužusi į bambuko stiebą, gali judėti tik pirmyn, bet ne atgal* (Ivan I, 79-80). Ganėtinai neįprasta yra tripakopio vedinio vienataškiškumas daryba – jo pamatinis žodynų nefiksuotas būdvardis vienataškiškas yra išvestas iš žodynuose taip pat nefiksuojamo būdvardžio vienataškis, o šis darybos pamatu einantis dūrinys remiasi kiekiiniu skaitvardžiu vienas ir daiktavardžiu taškas: *nuolat pabrėžiamas tantrinei meditacijai būtinas „vienakryptiškumas“ ar „vienataškiškumas“, nes bet kokios kitos pašalinės profaniškojo lygmens mintys įžeidžia transcendentinių sferų svečius* (Ivan II, 189).

Su tarptautiniams žodžiams būdinga priesaga *-izmas* sudarytas daiktavardis *erotizmas*, kurio pamatinis žodis *erotika* (šis žodis fiksuojamas tik TŽŽ), į naujadarą pereina ne visas, o tik dalis jo kamieno: *Kai stepių gaisras nustelbė kitus laidos dalyvius, tarsi durnaropėmis apsvaigino vedėją, kuris ėmė uždavinėti klausimus vien tik būrėjai, o norėdama išgirsti ir Tada, spinduliuodama niekuo neپردengtą erotizmą, vis užsimindavo apie angelus* (Ivan I, 80).

Antroji pagal darumą priesaga *-ybė* nuo dariausio vardažodžių abstraktų daryboje afikso *-umas* skiriasi tuo, kad šios priesagos vedinius mėgstama vartoti tada, kai kalbama apie labai ryškia, stipriai pasireiškiančią ypatybę (žr. LKG I, 306–308). Tokiais vediniais galima laikyti Ivanauskaitės pavartotus *anapussybė* (: *anapus*), *globalybė* (jo pamatinis žodis *globalus* fiksuojamas tik TŽŽ), *neaprepiamybė* (: *neaprepiamas*) ir *sentimentalybė* (: *sentimentalus*). Šie vardažodžių abstraktai išsitenka gyvosios kalbos normų ribose, nes yra atsiradę dėl analogijos (plg., *kraštutinybė*, *narys*, *sunkybė* ir kt.). Štai sakiniai, kuriuose vartojami rastieji naujadarai: *jei miegas ir mirtis yra panašūs, tai anapussybės nėra ko baidytis* (Ivan I, 10); *Savo Tėvynei ir tautai prieš neišvengiamą judviejų ištirpimą Placebo globalybėje jis geidė kitokio – garbingo, ryškaus ir įsimintino likimo* (Ivan I, 168); *kai bandau įsivaizduoti mums visiems pažadėtos, bet vos kelių pasiryžėlių teaplankytos Kitos tikrovės neaprepiamybę* (Ivan II, 232); *Žvalgydamasis į sau po kojomis besidriekiantį Užupį, Šv. Baltramiejaus bažnyčią, Vilnios vingius ir toluoje ant kalno vienišai rymančią Gedimino pilį, atsiduodavo sentimentalybėmis* (Ivan I, 228). Pastarasis naujadaras yra dabartinėje kalboje įprasto daiktavardžio *sentimentalumas* darybinis sinonimas.

Beveik visi priesagos *-ystė* vardažodžių abstraktai yra sudaryti iš daiktavardžių ir tik labai maža dalis remiasi būdvardžiais (žr. LKG I, 310–311). Pastarajai vedinių grupei priklauso romane

pavartotas naujadaras *bekūnystė* (: *bekūnis*): *Tai apsaugo numirėlio sielą nuo pirmojo bekūnystės šoko* (Ivan I, 134).

2.1.1.4. Įrankių pavadinimai

Tarp žinomų ir bendrinėje kalboje vartojamų tarptautinių žodžių nedaug tėra tokių, kuriuos pagal jų darybos struktūrą bei reikšmę galėtume skirti prie įrankių pavadinimų, tačiau vieną tokį autorė savo romane pavartojo, tai *orakulatorius*. Žodynai fiksuoja daiktavardį *orakulas*¹⁰, tačiau jis negali būti vedinio *orakulatorius* pamatu, nes įrankių pavadinimai daromi tik iš veiksmažodžių. Todėl galimas variantas, kad naujadaras sudarytas iš žodynų nefiksuojamo veiksmažodžio *orakuluoti* (plg., žodynų fiksuojami *rezonatorius* (: *rezonuoti*), *degazatorius* (: *degazuoti*) ir kt.), kuris, atsižvelgiant į žodžio *orakulas* reikšmę, galėtų reikšti „duoti klausiantiems tikintiesiems atsakymus, kurie yra apreikšti dievybės“. Tad tikėtina, kad vediniu *orakulatorius* pavadinamas prietaisas, kuris teikia ar perduoda informaciją: *Net ir su orakulatoriaus iškreiptais smegenų vingiais jie labai neblogai uždirbdavo* (Ivan I, 101); *Moterėlė šventai tikėjo, kad bendrauja su Dievu, nes jau senokai buvo apdorojama orakulatoriumi, kuris tikėjo jos bute, įmontuotas laikrodyje* (Ivan I, 291).

2.1.1.5. Kuopiniai pavadinimai

Daiktavardis *katinija* (: *katinas*) sudarytas su kuopinių pavadinimų dažniausia priesaga *-ija* (žr. LKG I, 419). Šio vedinio kaip katinų visumos kuopinė reikšmė matoma iš konteksto: *Katinija vystėsi absoliučiai kitokiais pagrindais <...> Bet svarbiausia, kad katės per visą savo istoriją apsiėjo be paties baisiausio žmonijos išradimo – be pinigų* (Ivan I, 198).

2.1.1.6. Mėsos pavadinimai

Iš daiktavardžio *laikraštis* su priesaga *-iena* sudarytas neįprastas tam tikros medžiagos pavadinimas *laikraštiena*. Paprastai su šia priesaga sudaromi mėsos pavadinimai (*kiauliena, jautiena* ir pan.), o žodynų nefiksuotas vedinys yra perkeltinės reikšmės „mėsos“ pavadinimas, tiksliau tariant *laikraštiena* – tai laikraščių „mėsa“, o kad jie prasti, menkaverčiai – rodo epitetas *makulatūrinė*, kuris išvestas iš daiktavardžio *makulatūra*, turinčio reikšmę „popieriaus atliekos; prk. menkavertė literatūra, bevertis kūrinys“ (DŽ4, 379): *Negi prašysies į merdėjančius kultūrinius*

¹⁰ LKŽe *orakulas* „2. senovės Rytų žynys, duodantis klausiantiems tikintiesiems atsakymus, kuriuos jam apreikšusi dievybė; pati dievybė“.

savaistraščius, į moterų žurnalus ar į makulatūrinę laikraštieną? Gėda (Ivan I, 89). Individualusis vedinys *lavoniena* (: *lavonas*) galėtų būti laikomas žodynuose fiksuojamo daiktavardžio *žmogiena* leksiniu sinonimu, nes naujadaras pamatinis žodis *lavonas* turi reikšmę „negyvo žmogaus kūnas“ (LKŽe), o *žmogiena* viena iš reikšmių žodynuose apibrėžiamas kaip „žmogaus kūnas (ppr. mirusio)“ (LKŽe): *Jo atliktas mielaširdingas darbas, matyt, papiktino godžias žemiškašias dakines, kurios norėjo pasiimti „lolo“ kūną ir sielą, lavonienu mintančias šazas bei kitas nelabas tos vietos dvasias* (Ivan II, 186).

2.1.1.7. Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai

Lietuvių kalbos gramatikoje (I, 345) pažymima, kad priesagos *-inis*, *-ė* asmenų pavadinimai sudaromi arba pagal mėgstamą valgyti dalyką, arba zoologijos ar botanikos terminais einantys vediniai, kuriais pavadinama visa gyvių šeima. Ivanauskaitės kultūrologinėje studijoje rastas naujadaras *joginė* (: *joga*) neatitinka šios darybos kategorijos reikalavimų, nes šiuo vediniu pavadinama jogos sistemos pasekėja, kuri žodynuose įvardijama žodžiu *jogė* (žr. DŽA, 268). Taigi naujadarą *joginė* drąsiai galima laikyti žodynų fiksuoto *jogė* sinonimu: *du džiovinti susiraukšlėję vaisiai kabančių krūtų, rodo ją esant vienuolę arba joginę* (Ivan II, 79).

Su gana daria priesaga *-ininkas* iš daiktavardžio *apeigos* sudarytas vedinys *apeigininkas*, kuriuo pavadinami asmenys, dalyvaujantys tam tikrame sambūryje, tai yra naujadarų *apeigininkai* įvardijami apeigų dalyviai: *Jis pritūpė scenos kamputyje ir paslaugiai užleido įelektrintą erdvę kitiems apeigininkams* (Ivan I, 247). Tokios pačios priesagos vedinio *ritualininkas* leksinė reikšmė yra panaši į jau aptarto naujadarą *apeigininkas*, nes atsižvelgiant į jo pamatinio žodžio *ritualas*¹¹ reikšmę, galima teigti, kad vediniu *ritualininkas* taip pat pavadinami religinių apeigų dalyviai: *Intelektualams ar ritualininkams, kaip teigiama šventuosiuose tekstuose, tokiam Keliui įveikti prireikia tūkstantmečių* (Ivan II, 193).

Su priesaga *-istas*, *-ė* sudarytas naujadaras *nobelistė* (: *Nobelis*). Šiuo vediniu autorė sutrumpintai vadina Nobelio premijos laureatę¹²: *Bubastė mėgo ir kitą nobeliste, Visvalą Šimborską* (Ivan I, 252). Tos pačios priesagos vediniai *primityvistas* (: *primityvus*) ir *tantristas* (šio vedinio pamatinis žodis *tantra* fiksuojamas tik TŽŽ) darybiškai glaudžiai santykiauja su tokį pat pagrindinį kamieną turinčiais priesagos *-izmas* žodžiais *primityvizmas* bei *tantrizmas* ir žymi pastaraisiais pasakytos meninės ir religinės krypties šalininkus, sekėjus: *įsirita trys piligrimai. Man jie kažkodėl*

¹¹ LKŽe *ritualas* „1. religinių apeigų atlikimo tvarka; religinių apeigų taisyklių rinkinys; 2. įprastinės ceremonijos, ceremonias“.

¹² Būtent tokiu žodžių junginiu oficialiai įvardijami žmonės ar organizacijos už svarbius pasiekimus tam tikro mokslo srityje arba už ypač svarbią visuomeninę veiklą pretenduojantys gauti šią premiją.

primena primityvisto nutapytus Tris Karalius (Ivan II, 225); Alchemikai, kaip ir tantristai, vaizduotę laiko aktyviu įsiskverbimu į vidinę, antrąją, prigimtį (Ivan II, 244).

Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimas žurnaliūga (: žurnalas) žymi asmenį pagal jam būdingą ypatybę. Vediny su darytas su itin nedaria priesaga -(i)ūga, kuri priklauso tarminiam darybos tipui ir yra žinomi tik keli šios priesagos vediniai (žr. LKG I, 361), tačiau žodynuose aptinkama kur kas daugiau šios priesagos vedinių, pvz., bailiūga (bailys), derliūga (nevala, apsileidėlis), moliūga (nutukęs, nerangus, tingus žmogus), seiliūga (kam nuolat bėga seilės, kas apsiseilėjęs) ir kt. (žr. LKŽe), nuo kurių savo neigiama konotacija žurnaliūga visiškai nesiskiria. Pasirinkdama naujadarą žurnaliūga autorė parodo neigiamą požiūrį į žurnalistus, tai patvirtina ir kontekstas: Lindo ir žurnaliūgos su savo suknistais diktofonais ir vis tuo pačiu klausimu: kaip jis vertina šiandienos publikaciją? (Ivan I, 245).

2.1.1.8. Veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai

Su pačia daria veikejų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimų darybos kategorijos priesaga -tojas, -a sudaryti daiktavardžiai išprašinėtojas (: išprašinėti), apsėklintojas (: apsėklinti), smalsautoja (: smalsauti), moralizuotojas (: moralizuoti), įteiginėtojas (: įteiginėti), užpildytoja (: užpildyti), rūstautojas (: rūstauti): Jo nebekankindavo įprastiniai drovaus vyro kompleksai – mat, priešingai visuotinei nuomonei, Maksas Vakarīs nesijautė nei eržilu apsėklintoju, nei laukinių kumelių išjodinėtoju (Ivan I, 185); Didžiausi senojo pasaulio autoritetai, dvasios galiūnai ir moralizuotojai, priremti prie sienos klausimo arba-arba, stenėdami teigė (Ivan I, 231); Jis visai sumišo ir nebežinojo, ką atsakyti, o Julija, virtuoziškoji nejaukių pauzių užpildytoja, tarė (Ivan I, 284). Priesagą -tojas, -a galima laikyti neutralia. Tačiau vedinio semantika labai priklauso ne tik nuo darybos afikso, bet ir nuo pamatinio veiksmožodžio. Neigiamą semantinį komponentą vediniui gali suteikti arba priesaga (pvz., -alas (barškalas, plepalas), -eklis (bambeklis, marmeklis), -eiva (rašeiva, skundeiva) ir kt. (žr. Gudavičius, 2000, 139)), arba pats pamatinis žodis. O neigiamą atspalvį gali sustiprinti ir kontekstas, kuriame vediny yra pavartotas, pavyzdžiui Ivanauskaitės romane rastas daiktavardis išprašinėtojas, kurio pamatinis žodis išprašinėti jau ir taip turi neigiamą konotaciją, t. y. labai prašant paveikti, atkalbėti, išvartyti (žr. LKŽe), o dar tą veiksmą atliekantis veikėjas apibūdinamas neigiamai – akiplėšiškas, kuris LKŽe apibrėžiamas kaip „būdingas akiplėšai, įžūlus, šiurkštus“: Sušelpęs dar kelis akiplėšiškus išprašinėtojus (šiandien troško būti pabrėžtinai geras), pro arką išnėrė į triukšmingą ir dvokiančią gatvę (Ivan I, 41). Naujadarų įteiginėtojas bei smalsautoja pamatą sudarantys veiksmožodžiais įteiginėti ir smalsauti ryškių neigiamų konotacijų neturi, tačiau kontekstas rodo, kad vediny įteiginėtojas turi silpną neigiamo emocinio vertinimo semą: Beliko tik pasirūpinti, kad chromu žvilgantis ginklas atsidurtų Pitijos namuose. Tam

patarnavo agentai-įteiginėtojai (Ivan I, 238). Juk dirbti *agentu-įteiginėtoju* nėra blogai, tiesiog visuomenėje į šios srities atstovus yra žiūrima šiek tiek neigiamai. Naujadaru *smalsautoja* pavadinamas asmuo, kuris į šermenis ateina tik su tikslu pasmalsauti (*šermeninė smalsautoja*) ir šita, jau ir taip aiškia, neigiamą konotaciją dar labiau sustiprina epitetas *šlykšti: Jau antrą kartą per pastarąją savaitę intymiausios Julijos gyvenimo detalės ją priverčia jaustis nejaukiai lyg kokią vujeristę, nekrofilę, šlykščią šermeninę smalsautoją* (Ivan I, 215).

Rasta keletas naujadarų, kurie yra tos pačios priesagos *-tojas, -a* vediniai, tik jų pamatą sudaro žodynų nefiksuoti žodžiai: *atvirautoja* (: *atvirauti: atviras*), *užknisinėtojas* (: *užknisinėti: užknisti*), *įjėgintojas* (: *įjėginti*¹³: *jėginti: jėga*), *giliamintytojas* (: *giliamintyti: giliamintis*): *Agentės Kontoros sąrašuose turėjo slapyvardžius, apibūdinančius jų darbo sritį: Atvirautoja, Barų liūtė, Bėglė* (Ivan I, 109); *Galvodama apie savo Knygą, Julija neabejojo, kad Angelas Sargas taps pagrindiniu kūrybos laidininku, mediumu, įjėgintoju* (Ivan I, 212). Vedinio *užknisinėtojas* pamatinis žodis *užknisinėti* sudarytas su kartotini veiksmą reiškiančia priesaga *-inėti* iš priešdėlinio veiksmožodžio *užknisti*. Šiuo į žodynus neįtrauktu naujadaru vadinamas reklamoje besifilmuojantis žmogus ir, kaip galima spręsti iš tokio asmens pavadinimo, jis turbūt jau visiems įgrisęs, nusibodęs, todėl ir įvardijamas tokiu itin neigiamą atspalvį turinčiu naujadaru: *Pirmiausia bohemos merginos, o paskui jau ir vyrai pastebėjo, kad nepažįstamasis tarsis brolis dvytnys panašus į vieną reklaminių užknisinėtoją, loterijos rėksnį, snobiškų žurnalų numylėtinį* (Ivan I, 379). Veikėjo pavadinimas *giliamintytojas* išvestas iš žodynuose nefiksuojamo veiksmožodžio *giliamintyti*, kurio pamatą sudaro būdvardis *giliamintis*. Be leksinės aplinkos vedinį *giliamintytojas* galima laikyti neutraliu, gilių minčių turinčio asmens pavadinimu, tačiau naujadaras epitetu einantis neveikiamosios rūšies dalyvis *sumautas*¹⁴ rodo, kad asmuo, pavadintas *giliamintytoju*, vertinamas neigiamai: *Taigi autoritetų senąja prasme – visokių sumautų filosofų, poetų, giliamintytojų – naujajame Placebo pasaulyje nebeturėjo būti* (Ivan I, 289).

Priesagos *-ikas, -ė* vediniai kartais remiasi būtojo kartinio laiko kamienais – toks yra ir žodynų nefiksuotas daiktavardis *ne Kentikas* (: *ne Kentė*). Tačiau tai nėra įprastas šios darybos kategorijos vedinys, nes paprastai šios priesagos vediniais veikėjas pavadinamas pagal jo atliekamą aktyvų veiksmą, o šiuo atveju naujadaras padarytas iš būsenos veiksmožodžio *nekesti*. Šiuo vediniu autorė pavadina vyrą, kuris kažko nekenčia, ir, be abejonės, siekdama glaustumo, vartoja ne žodžių junginį, o pasirenka būtent tokį neįprastą daiktavardį: *Vyrai Marso-Veneros kartotekoje irgi buvo sudėlioti tuo pačiu principu: <...> Menininkas, Narcizas, Nekentikas, Niekšelis* (Ivan I, 109).

¹³ Žr. 39 darbo puslapį.

¹⁴ LKŽe *sumauti* „9. sugadinti: Merga yra ko pažiūrėti, o už tokio sumauto (prastos išvaizdos, menko proto) vyro ištekėjo“.

Veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų kategorijai skirtinas ir priesagos *-alius, -ė* vedinys *pliurpalė* (: *pliurpti*). Beveik visi šios priesagos vediniai yra menkinamosios reikšmės asmenų pavadinimai (žr. LKG I, 325). Ne išimtis ir minėtasis vedinys, kuriuo yra iškeliamą neigiama ypatybė, kylanti iš to asmens įkyraus kalbėjimo: *Norėdamas atsiriboti nuo įkyriosios pliurpalės, Vakarį pabandė keisti padėtį savo slaptaisiais metodais* (Ivan I, 250). Taip pat galima paminėti, kad žodynų nefiksuojamas daiktavardis *pliurpalė* gali įeiti ir pailginti tokią darybinių sinonimų eilę: *pliurpa – pliurpalas – pliurpalius, -ė – pliurparza – pliurpė – pliurpėla – pliurpėlė – pliurpezas – pliurpynė – pliurpis – pliurplius – pliurpizas – pliurpkus*¹⁵.

Viena tipiškiausių ir dariausių veikėjų pavadinimų priesagų yra *-ėjas, -a* (žr. LKG I, 319). Su ja iš priešdėlinio veiksmožodžio *perrengti* sudarytas naujadaras *perrengėjas*, kuriuo, kaip rodo kontekstas, asmuo žymimas pagal jo atliekamą darbą: *Tadas būtų daug atidavęs už teisę tapti kankinių perrengėju* (Ivan I, 60).

2.1.1.9. Veiksmo rezultato pavadinimai

Priesagos *-inys* vedinys *uostinys* remiasi veiksmožodžiu *uostyti*. Ši priesaga yra tipiška veiksmo rezultatui pavadinti, tačiau naujadarą *uostinys* reikėtų suprasti ne kaip veiksmo rezultato pavadinimą, bet kaip veiksmo objektą, tiksliau, veiksmožodžio *uostyti* padarinį, kuris įvardytas metaforiškai – *puokštė uostinių: Kaskart įkvėpdamas, skindavai puokštę naujų uostinių* (Ivan I, 386).

2.1.1.10. Veiksmų pavadinimai (veiksmožodžių abstraktai)

Veiksmožodžio abstraktai *įjėginimas* (: *įjėginti: jėginti: jėga*), *nuskaitinėjimas* (: *nuskaitinėti: nuskaityti*), *pamėlynijimas* (: *pamėlynyti*) ir *zombinimas* (: *zombinti: zombis*) sudaryti su dariausia šios darybos kategorijos priesaga *-imas* (žr. LKG I, 289). Tik vedinys *pamėlynijimas* remiasi žodynų fiksuotu pamatiniu žodžiu, o visų kitų naujadarų pamatinis žodis, turintis įvairius darybos afiksus, žodynų taip pat nefiksuotas. Veiksmožodžio abstraktas *pamėlynijimas* yra žodžio *pamėlynavimas* leksinis sinonimas, tačiau autorė, matyt, siekdama ekspresyvumo, pasirinko įdomesnę – retesnę variantą: *Jie lyg į kasdienes mišias sliūkina į turgų ir iki pamėlynijimo derasi dėl kiekvienos bulvės, kopūsto, rauginto agurko* (Ivan I, 221). Vedinio *nuskaitinėjimas* pamatinis į žodynus neįtrauktas veiksmožodis *nuskaitinėti* sudarytas su priesaga *-inėti* iš priešdėlinio veiksmožodžio *nuskaityti*, ir šis vedinys turi kartotinio veiksmo reikšmę:

¹⁵ Visi žodžiai, išskyrus *pliurpalius*, rinkti iš LKŽe.

Žmonių skaitymas ir katiniškas nuskaitinėjimas skiriasi iš esmės (Ivan I, 252). Veiksmažodžio abstraktas *nuskaitinėjimas* šiame kontekste opoziciškai vartojamas su daiktavardžiu *skaitymas*, ir tą priešpriešą lemia vedinio epitetas *katiniškas*. Tripakopio daiktavardžio *įjėginimas* pamatinis žodynų nefiksuotas priešdėlinis veiksmažodis *įjėginti* yra išvestas iš žodynuose taip pat nefiksuojamo veiksmažodžio *jėginti*, o šis darybos pamatu einantis žodis sudarytas su priesaga *-inti* ir remiasi daiktavardžiu *jėga*: *akmenyje paliktas „tikrovę suvokusiuju“ pėdsakas maldininkams suteikia lygiavertį palaiminimą ar įjėginimą, kaip ir paties šventojo prisilietimas* (Ivan II, 212). Vedinsys *zombinimas* remiasi žodynų nefiksuotu pamatiniu žodžiu *zombinti* (šis veiksmažodis yra išvestas iš TŽŽ fiksuojamo daiktavardžio *zombis*). Galima manyti, kad autorė vartodama vedinį *zombinimas* rėmėsi žodžio *zombis* reikšme „vudu religijoje – prikeltas iš numirusiuju, tapęs bevaliu įrankiu to, kuris jį prikėlė“ (TŽŽ, 786), tad naujadaro pamatą sudarantis *zombinti* galėtų reikšti „daryti, paversti zombiu“: „*Pašnekesiuose prieš miegą*“ *jam sumenkinti panaudojo dar tik bandomą zombinimo aparatą ir, atrodo, apsiskaičiavęs paleido per didelę srovę* (Ivan I, 367).

2.1.1.11. Vietų pavadinimai

Ivanauskaitės romane rasti trys žodynų nefiksuoti vediniai, kurie priklauso vietų pavadinimų darybos kategorijai.

Vedinsys *erzelynas* (: *erzelis*¹⁶) sudarytas su dariausia šios darybos kategorijos priesaga *-ynas* (žr. LKG I, 396) ir, kaip nurodo pamatinis žodis, žymi vietą, kurioje daug triukšmo, erzeliavimo: *Visuotiniame erzelyne nė sekundę nebūdavo pauzės* (Ivan I, 16).

Daiktavardis *gavykla* sudarytas su dažniausiu veiksmažodinių vietų pavadinimų afiksu *-ykla*. Beje, šios priesagos vediniai neretai remiasi būtojo kartinio laiko kamienais, o rastojo vedinio pamatas kaip tik ir yra šio veiksmažodžio laiko forma *gavo* (žr. LKG I, 399): *aktyvistai šturmo varganas lietuviškos naftos gavyklas* (Ivan I, 296).

Priesagos *-tuvė* vediniai daromi iš veiksmažodžių bendraties kamieno. Priesaginiai ar priešdėliniai veiksmažodžiais paprastai nesiremiama (žr. LKG I, 401), tačiau rašytojos romane rastas vedinsys *surinktuvė* remiasi būtent priešdėliniu veiksmažodžiu *surinkti* ir šiuo atveju žymi patalpą, kurioje renkasi, susiburia, tiksliau, susirenka žmonės: *Kandidatūrų paprastai buvo ieškoma restoranuose, kavinėse, kazino, naktiniuose klubuose ir kitose sudužusių širdžių surinktuvėse* (Ivan I, 110).

¹⁶ LKŽe *erzelis* „triukšmas, erzeliavimas“.

2.1.2. Priešdėlinės darybos daiktavardžiai

Dabartinėje lietuvių kalboje vartojami ne tik lietuviški, bet ir tarptautiniai priešdėliai, tačiau pastarieji lietuvių kalbos priešdėlinių daiktavardžių daryboje žymaus vaidmens neatlieka (žr. LKG I, 435–436). Su priešdėliu *anti-* sudaryti daiktavardžiai *antiglobalistas* (jo pamatą sudaro žodynų nefiksuotas daiktavardis *globalistas*, kuris su priesaga *-istas* išvestas iš tarptautinio būdvardžio *globalus*) ir *antisemitas* (: *semitas*) žymi priešingą, priešišką nusiteikimą (žr. TŽŽ, 51), negu pavadinama pamatiniu žodžiu, asmenį: *Vita dalyvavo dešimtyje įvairiausių pasipriešinimo judėjimų – tai su Peta brolija protestavo prieš „Nijolės“ kailių salono, tai lėkė į kokią antiglobalistų sąskrydį Italijoje* (Ivan I, 296); *Teisuoliška gėrio adepto pozicija Angelui Sargui nė kiek netrukde būti gūdžiu ksenofobu, antisemitu, rasistu, beveik neonaciu* (Ivan I, 205). Vediniu *antiutopija* (: *utopija*) įvardijamas priešingas reiškinys nei nurodo pamatinis žodis: *Bloga ta utopija (ar antiutopija), kuri negali būti įgyvendinta* (Ivan I, 170).

Su priešdėliu *be-* sudarytas vedinys *beaistriškumas* (: *aistriškumas*) priklauso tokiai vedinių grupei, kuri daugiausia vartojama tik tarmėse ir įvardija abstrakčius daiktavardžius (žr. LKG I, 431). Naujadaras *beaistriškumas* žymi pagrindiniu žodžiu pasakyto dalyko nebuvimą: *kraštovaizdžio beaistriškumas ar intelektualumas man pačiai neretai pakiša šiurpu nupurtančią mintį* (Ivan II, 8–9). Galima iškelti dar vieną versiją: vedinys *beaistriškumas* galėtų būti vardažodžio abstraktas, sudarytas su priesaga *-umas* iš žodynų nefiksuoto *beaistriškas*, kurio pamatą sudaro būdvardis *beaistris*.

Su tarptautiniu priešdėliu *eks-* sudarytas naujadaras *ekssutuoktinis* (: *sutuoktinis*) žymi dabar nebeturimą, buvusią šeimyninę padėtį: *Galėjo bent jau atkreipti dėmesį, kaip Julija pasakojo apie savo tris ekssutuoktinius* (Ivan I, 282).

„Priešdėlio *ne-* vediniai žymi pagrindiniu daiktavardžiu pasakyto dalyko priešybę“ (LKG I, 428). Su šia priesaga sudaryti daiktavardžiai *nekatalikas* (: *katalikas*), *nestačiatikis* (: *stačiatikis*). Vartodama vedinius *nekatalikas* ir *nestačiatikis* autorė šiuos krikščioniškuosius tikėjimus lyg ir sumenkina, nes, kaip matyti iš konteksto, didesnė garbė yra būti *magu* arba *mistiku*: *Kvailiuk, mes juk nestačiatikiai. Net nekatalikai. Mes magai ir mistikai* (Ivan I, 194).

Su tarptautiniu priešdėliu *super-* autorė pavartojo 5 vedinius: *superbarzdaskutė* (: *barzdaskutė*), *superidėja* (: *idėja*), *supermergina* (: *mergina*), *supervyras* (: *vyras*), *superžvaigždė* (: *žvaigždė*). Priešdėlis *super-* nurodo, kad visi išvardyti naujadarai pasižymi aukščiausia kokybe, yra geriausi, esantys virš visų: *Senelis vis dar gyveno, tad Julija vėl pasinėrė į tradicines anūkęs prievoles, slapčia brandindama superidėją: bet kokia kaina išsprūsti į užsienį* (Ivan I, 310); – *Prie jo reikia ne manęs, o supermerginos, – leptelėjo Rita* (Ivan I, 159); *Laimei, supervyras tai praleido*

negirdomis (Ivan I, 159); *Superžvaigždė Maksas Vakarīs ir visų pamirštas Puškino muziejus Markučiuos...Kažkaip nedera* (Ivan I, 138).

2.1.3. Galūninės darybos daiktavardžiai

„Su galūne *-is* veiksmažodžių abstraktų pasidaroma tiek pat dažnai, kaip ir su dariausia galūne *-a*“ (DLKG, 99). Tačiau Ivanauskaitės romane rastas tik vienas šios galūnės vedinys – daiktavardis *nuovylis* (: *nuvilti*): *Jis girdėjo šniokščiant savigraužos sniegynus, šnarant nuovylio ledo luitus* (Ivan I, 368). Naujadaras *nuovylis* vartojamas kaip dabartinėje lietuvių kalboje įprasto vedinio *nusivylimas* darybinis sinonimas – jie gali vienas kitą keisti kontekste, iš esmės nekeisdami konteksto prasmės (plg., *nuovylio ledo luitus* – *nusivylimo ledo luitus*). Beje, šis naujadaras pavartotas ir Ivanauskaitės romane „Miegančiųjų drugelių tvirtovė“ (žr. Vaskelienė, 2007, 171). Taigi šį vedinį autorė vartoja, matyt, ne atsitiktinai – gali būti, kad daiktavardis *nuovylis* yra rašytojos individualaus žodyno dalis.

Savarankiškais pavadinimais pagal lyties skirtumą laikytini kai kurie gyvulių bei paukščių pateles žymintys galūnės *-ė* vediniai, padaryti iš vyriškosios giminės daiktavardžių, einančių bendraisiais rūšies ar atskirai patinų pavadinimais (žr. LKG I, 418), tačiau Ivanauskaitės romane rastas vedinys *orakulė* anaiptol žymi ne gyvulį ar paukštį, o asmenį, nes šis galūninis daiktavardis išvestas iš žodžio *orakulas*¹⁷, kurio viena iš reikšmių įvardija asmenį: *Orakulė pataikė į dešimtuką* (Ivan I, 35).

2.1.4. Sudurtiniai daiktavardžiai (dūriniai)

Dabartinėje lietuvių kalboje sudurtiniai daiktavardžiai užima gana svarbią vietą.

Tiek dūrinio reikšmė, tiek jo forma priklauso nuo to, kuriomis kalbos dalimis eina žodžiai, iš kurių dūrinys yra padarytas, todėl sudurtinius daiktavardžius patogiausia suskirstyti pagal tai, iš kurių kalbos dalių yra atsiradę jų dėmenys (žr. DLKG, 150).

Didžioji dalis rašytojos kūryboje rastų daiktavardžių dūrinių yra sudaryti su daiktavardiniu antruoju sandu. Kaip vėliau bus matyti, pirmąjį tokių dūrinių sandą sudaro daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, veiksmažodis.

Dūriniai iš dviejų daiktavardžių

Iš 34 Ivanauskaitės kūrinuose pavartotų žodyną nefiksuotų daiktavardžių dūrinių 13 sudaryti iš dviejų daiktavardžių (6 iš jų sudaryti be jungiamojo balsio, kiti turi jungiamąjį balsį *-a-*

¹⁷ Žr. 12 darbo puslapį.

arba -o-). Dažniausiai jie yra apibrėžiamieji (determinatyviniai), t. y. vienas sandas apibrėžia kitą, susiaurindamas jo reikšmę, todėl bendroji reikšmė yra siauresnė negu ta, kurią turi pagrindiniu sandu einantis žodis (žr. DLKG, 151).

Galvadėžė (: *galva, dėžė*): *Jeigu tokiam išėjimui iš pasaulio būtų ryžusis Rita, neišvengiamai ištaškytų galvadėžės turinį po visą kambarį arba gėdingai prapiltų pro šalį* (Ivan I, 17). Ganėtinai įdomi yra šio dūrinio antrojo dėmens *dėžė* semantika: 2-oji daiktavardžio *dėžė* reikšmė yra „kriauklė, kiaukutas“, o žodis *kiaukutas* turi reikšmę *kiautas*, kurio 4-ąją reikšmę pavadinamas *galvos kiaušas*¹⁸. Tad galima manyti, kad autorė pasirinkdama dėmenį *dėžė* omenyje turėjo būtent tą paskutinę reikšmę, bet, tikriausiai nenorėdama būti banali, *galvos kiaušui* pavadinti pasirinko tokį tolimą savo reikšmę žodį *dėžė*.

Laikraštpopierius (: *laikraštis, popierius*): *Dažniausiai rašinėjo visokius niekus laikraštpopieriams ir kalbančiai dėžei, bet retkarčiais imdavosi ir savo Knygos* (Ivan I, 348). Iš konteksto matyti, kad naujadaru *laikraštpopierius* autorė įvardija spaudą, taip pat pastebimas neigiamas požiūris į tokio tipo leidinius, nes juose, kaip teigiama pavyzdyje, rašomi visokie niekai. Neįprastai šis dūrinys atrodo ir dėl to, kad patys pamatiniai žodžiai yra ilgi.

Dūrinio *lavonmaišis* (: *lavonas, maišas*) pavadinamas maišas, į kurį dedami mirusių žmonių kūnai: *Tai pasakiusi, moterėlė puolė skambinti į morgą ir kviesti sanitarus su lavonmaišiu* (Ivan I, 12).

Vieta, kur ilsisi gyvūnai, dažniausiai vadinama *guoliu*, tačiau autorė savo romane pasirenka vartoti ne visiems įprastą, o tokį keistą sudurtinį daiktavardį *miegavietė* (: *miegas, vieta*): *Bastetė iš savo miegavietės prie Pasisavintosios kojų persikraustydavo prie krūtinės* (Ivan I, 346). Aiškumo dėlei galima pažymėti, kad pavyzdyje minima *Bastetė* yra katės vardas.

Dūrinys *pseudoseniena* sudarytas iš tarptautinio sando *pseudo* (*pseudo* išvertus iš graikų kalbos reiškia „melas“ ir juo įvardijamas netikrumas, tariamumas, dirbtinumas (žr. TŽŽ, 612)) ir daiktavardžio *seniena*: *Čia gali rasti visko, ko tik širdis geidžia: senienu, pseudosenienų ir dabarties laiką išduodančių atributų* (Ivan II, 55). Kaip rodo kontekstas, dūrinio norima patikslinti, kad galima rasti ne tik paprasčiausiai senienu, bet ir netikrų, tariamų, dirbtinų ir šiems visiems apibūdinimams įvardyti pasirenkamas sandas *pseudo*. Neabejotina, kad autorė pasirinkdama būtent tarptautinį dūrinio dėmenį, siekė glaustumo.

Vartodama dūrinį *puspatrankė* (: *pusė, patranka*) rašytoja tikriausiai nori pasakyti, kad toji *patranka* yra perpus mažesnė už įprastą: *keliais dardantys kariniai sunkvežimiai su pageltusiais laikraščiais užklijuotais numeriais, gabenantys maskuojamais tinklais apdengtą amuniciją, tempiantys puspatrankes ir lydimi chaki spalvos motociklų* (Ivan II, 26). Visgi neatmestina

¹⁸ Visos žodžių reikšmės imtos iš LKŽe.

tikimybė, kad pirmuoju šio dūrinio sandu gali būtirieveksmis *pusiau*. Tuomet ir naujadaromotyvacija pasidaro kitokia – dūriniu įvardijamas artilerijos ginklų tipas, kuris galbūt savo išvaizda ar kokia kita ypatybe panašus į patranką.

Dūrinių *salotlapis* (: *salota, lapas*) ir *sportrūmiai* (: *sportas, rūmai*) leksinės reikšmės iš esmės sutampa su darybinėmis reikšmėmis, tačiau net ir tokie dūriniai – darbe jų randama ganėtinai daug – yra spalvingesni už atitinkamus žodžių, kuriais jie remiasi, junginius: *klegėjo virtuvėje, juodai lakuotais nagučiais plėšydamos salotlapius* (Ivan I, 25); *tai publika būtų netilpus net į Sportrūmius* (Ivan I, 139).

Dūrinių *sanskritologas* ir *tibetologas* pirmuosius dėmenis sudaro žodžiai *sanskritas, Tibetas*, o antruoju dėmeniu eina tarptautinis sandas *logas*, su kuriuo sudaryti dūriniai reiškia „žmogų, tiriantį kurią nors mokslo šaką, arba reiškiančių sąsają su kalba, žodžiu“ (TŽŽ, 444): *Pirmąją kregžde tapo sanskritologo Philipo E. Foucaux sudaryta Grammaire de la language Tibetains* (Ivan II, 8); *1948 m. Drakjerpa aplankęs tibetologas G. Tuccis rašė* (Ivan II, 214).

Seksbomba (: *seksas, bomba*): *su nugalėtojų išraiškomis veiduose meiliai uodžiantys tinkamus dezodorantus naudojančių seksbombų pažastis?!* (Ivan I, 152). Tokiu dabartinėje šnekamojoje (žargoninėje) kalboje vartojamu dūriniu Ivanauskaitė apibūdina pornografijos žvaigždės. Be to, atkreiptinas dėmesys į tai, kad šis dūrinys vartojamas ne tiesiogine, o perkeltine reikšme – žodis *bomba* reiškia „sprogstamasis įtaisas (rankinis, pabūklinis arba numetamas iš lėktuvo)“ (LKŽe), o čia *bombomis* yra vadinami žmonės.

Dūriniu *tibetofilas* apibūdinamas Tibeto regiono mylėtojas, nes dūrinio antrasis tarptautinis dėmuo *filas* reiškia „ko nors pomėgį, palinkimą į ką nors, buvimą kieno nors bičiuliu“ (TŽŽ, 237). Beje, *Tarptautinių žodžių žodyne* pateikiama, kad išvertus iš graikų kalbos *filas* reiškia *bičiulis, mėgėjas: gal jie visi – provokatoriai, tik ir trokštantys išspirti atlapaširdį turistą tibetofilą iš Sniegynų šalies* (Ivan II, 62).

Žodynų nefiksuotas darinys *valentadienis*, kaip matyti iš konteksto, leidžia numanyti, kad jis remiasi žodžių junginiu *Valentino diena* (apie pamatinio kamieno dezintegracijos atvejus žr. Urbutis, 1978, 202–203), kuriuo vadinama švenčiama meilės diena: *Tokio pobūdžio veiklos Kontorai ypač padaugėdavo prieš šventes, Kalėdas, Naujuosius metus, o labiausiai – apie Valentadienį* (Ivan I, 103). Taigi be platesnės leksinės aplinkos būtų neaišku, ar dūrinio pamatą sudaro junginys *Valentino diena*, ar žodžiai *Valentas* ir *diena*.

Dūriniai iš būdvardžio ir daiktavardžio

Jų pirmasis sandas visuomet apibrėžia antrąjį, o tokių dūrinių leksinė reikšmė dažniausiai yra tiesioginė (žr. DLKG, 154). Toks yra Ivanauskaitės romane rastas dūrinys *baiskelnės* (: *baisus, kelnės*): *Kūnas nuo pat mažumės Julijai kėlė daugybę problemų. <...> buvo bandyta su juo kovoti, marinti badu, spausti į visokiausius korsetus, klubus siaurinančias baiskelnes* (Ivan I, 135). Gana

keista, kad klubus siaurinančias kelnes autorė vadina baisiomis, matyt, čia atsiskleidžia individualus rašytojos požiūris.

Greitlaikis (: *greitas, laikas*): *Pamokų, kai tekdavo ant galvos per deramą greitlaikį užsitempti dujokaukę, Julija pradėdavo bijoti jau prieš savaitę* (Ivan I, 262). Šiuo atveju daiktavardžiui *laikas* apibūdinti būdvardis *greitas* nelabai tinkamas, vietoj jo turėtų būti žodis *trumpas* (plg., *greitas laikas* ir *trumpas laikas*), nes turima omenyje *per deramą trumpą laiką*, tačiau autorė, matyt, nenori būti banali, todėl ir pasirenka tokį neįprastą sudurtinį daiktavardį.

Rasta net 10 į žodynus neįtrauktų dūrinių, kurių pirmasis sandas yra būdvardis *naujas, -a*. Visi šie naujadarai sudaryti su jungiamuoju balsiu *-a-*. Beje, su būdvardžiu *naujas, -a* sudaroma ganėtinai daug žodynų fiksuojamų dūrinių, pvz., *naujasidabris, naujažodis, naujatikis, naujamiestis* ir kt. (žr. DŽA, 416).

Dūrinys *naujabūvis* sudarytas iš žodžių *naujas* ir *būvis*, tačiau negalima atmesti tikimybės, kad jo pamatas sudarytas iš būdvardžio *naujas* ir veiksmažodžio *būti* būtojo kartinio laiko *buvo*. Kuris sandas – *būvis* ar *būti* – pasirinktas, iš esmės skirtumo neturi, nes naujadaru pavadinamas „*naujas buvimas*“: *Mirusiajam sunkiausia iškęsti tris pirmąsias naujabūvio dienas ir naktis* (Ivan I, 68).

Naujadaras *naujaistorė* (: *naujas, istorija*) vartojamas vietoj žodžių junginio *naujoji istorija*, tačiau dūriniu atkreipiamas skaitytojo dėmesys, ko nebūtų pasirinkus įprastą žodžių junginį: *troško, kad Lietuva savo vardą į slaptąją Placebo naujaistorę įrašytų aukso raidėmis* (Ivan I, 168).

Sudurtiniu daiktavardžiu *naujameilė* (: *naujas, meilė*) įvardijamas toks jausmas, kuris nuo paprastos meilės labai skiriasi: *Naujameilę nuo meilės atskirti pajėgus tik profesionalus ekspertas* (Ivan I, 107).

Naujamoterė (: *naujas, moteris*): *Jei prie visko, kas pasakyta, dar pridėsim mados diktatą? Anaiptol ne pačius drabužius, juk be jų nevaikščiosi <...> tačiau tobulą naujamoterės standartą: Osvencimo, Dahau, badaujančio Somalio mergaitę* (Ivan I, 113). Iš konteksto matyti, kad dūriniu *naujamoterė* įvardijamas naujasis moters tipas, kurį tiksliausiai nusako badaujančios mergaitės išvaizda.

Dūriniai *naujapasaulis* (: *naujas, pasaulis*) ir *naujasaulė* (: *naujas, saulė*) pavartoti tame pačiame kontekste ir, kaip galima iš jo spręsti, dėmuo *naujas* yra kartojimo figūra, kuri vartojama specialiai: *O naujapasauliui kaip naujasaulė turėjo šviesti ryški ir skaisti reklama* (Ivan I, 167). Tokiu pačiu principu pavartoti ir dūriniai *naujarūšis, -ė* (: *naujas, rūšis*) bei *naujažmogis* (: *naujas, žmogus*): *Šie vienišųjų naujarūšės naujažmogiai būrėsi daugiausia sostinėje, daug dirbo, todėl turėjo pakankamai pinigų pramogoms* (Ivan I, 103). Su dėmeniu *naujas, -a* sudaryti dūriniai *naujakalbis, -ė* (: *naujas, kalba*), *naujavaizdis* (: *naujas, vaizdas*) ir jau kartą minėtas *naujažmogis*

taip pat pavartoti viename sakinyje, taigi vėl turima kartojimo figūra: *Ne mažiau Jo savimeilę glostė ir lietuviškieji TV kanalai, tiesa, naujakalbe, naujawaizdžiais ir naujažmogiais vis dar negalintys prilgti MTV* (Ivan I, 171). Sudurtinis daiktavardis *naujakalbė* rastas ir kitame kontekste: *Lietuva tikrai nesivilko uodegoje. Žiniasklaidą tiesiog su triumfu užvaldė naujakalbė* (Ivan I, 171). Įdomu yra tai, kad du kartus pavartotas tas pats dūrinys turi skirtingas reikšmes. Būdvardis *naujas* paprastai turi teigiamą konotaciją (pirmasis atvejis), o pastarajame pavyzdyje – kaip galima spręsti iš konteksto – dūrinys *naujakalbė* pavartotas su ironijos gaidele.

Pasirinkdama vartoti ne žodžių junginius, o dūrinius, autorė tikriausiai siekė labiau atkreipti skaitytojo dėmesį, taip pat pabrėžti kiekvieno iš jų svarbą, išskirtinumą, nes žodžių junginiai atrodo labai jau įprastai. Vartodama tiek daug dūrinių su dėmeniu *naujas*, *-a*, rašytoja turbūt nori įvardyti naujojo gyvenimo realijas, t. y. anksčiau nežinotas, nepatirtas arba tiesiog kitokias nei prieš tai buvusios.

Dūrinys *neonacis*, kuris remiasi tarptautiniu sandu *neo*¹⁹ ir daiktavardžiu *nacis*, yra panašus į dūrinius iš būdvardžio *naujas* ir kokio nors daiktavardžio (Ivan I, 205): *Teisuoliška gėrio adepto pozicija Angelui Sargui nė kiek netrukdė būti gūdžiu ksenofobu <...> beveik neonaciu* (Ivan I, 205). Tam pačiam darybos tipui priklauso ir dūrinys *neomisticizmas* (: *neo*, *misticizmas*): *šis dvasinis atgimimas visai nepanašus į neomisticizmo, Čiogjamo Trungpos taip taikliai įvardyto „dvasinio materializmo“ ar miesčioniško prietaringumo bangas* (Ivan II, 28).

Sudurtinis daiktavardis *šlykštvyris* (: *šlykštus*, *vyras*) turi menkinamąją reikšmę, kurią rodo vienas iš dūrinio dėmenų *šlykštus* (visos žodynuose pateiktos šio būdvardžio reikšmės turi neigiamas konotacijas²⁰): *nors sakėsi nekenčiąs mamą palikusio šlykštvyrio, nenorėjo prarasti vienintelio prisiminimo apie jį* (Ivan I, 174).

Dūriniai iš skaitvardžio ir daiktavardžio

Iš skaitvardžio ir daiktavardžio padaryto sudurtinio daiktavardžio *penkiolikminutė* (: *penkiolika*, *minutė*) antrasis dėmuo (daiktavardis) pasako, koks dalykas turimas galvoje, o pirmasis dėmuo (skaitvardis) nurodo to dalyko skaičių: *Apmaudu, kad pražiopsojo televizijos penkiolikminutę* (Ivan I, 281). Šio dūrinio leksinė reikšmė sutampa su darybine reikšme. Panašiai sudarytas ir dar vienas sudurtinis daiktavardis – *vienuolikaaukštis* (: *vienuolika*, *aukštas*): *Potalos vienuolikaaukščiai Baltieji rūmai* (Ivan II, 38). Kaip matyti, vienas iš dūrinių sudarytas be jungiamojo balsio, o kitas turi jungiamąjį balsį *-a-*.

¹⁹ Tai yra „pirmoji sudurt. žodžių dalis, rodanti jų sąsają su naujumu, naujo atsiradimu, kūrimusi, formavimusi“ (TŽŽ, 507), *neo* išvertus iš graikų kalbos reiškia *naujas*.

²⁰ LKŽe *šlykštus* turi reikšmes „keliantis blogumą, vėmulį; keliantis pasibjaurėjimą; niekingas, nepadorus, nešvankus“.

Dūriniai iš veiksmažodžio ir daiktavardžio

Šios rūšies dūrinio *šikpopieris* pirmasis dėmuo *šikti* santykiauja su veiksmažodžiu ir dūrinys turi tiesioginę reikšmę: naujadaras leksinė reikšmė iš esmės tik tuo skiriasi nuo antruoju dėmeniu einančio daiktavardžio *popierius* reikšmės, kad yra siauresnė ir apribota pirmojo dėmens reikšmės (žr. LKG I, 458): *kabinasi ant ausų kilometrus makaronų ir vyniojasi į užkalbėta šikpopierį* (Ivan I, 100). Naujadaras *sužeistaširdis* pirmuoju dėmeniu eina būtojo laiko neveikiamosios rūšies priešdėlinis dalyvis *sužeistas*, kuris jungiamuoju balsiu *-a-* sujungtas su daiktavardžiu *širdis*: *Vyrai Marso-Veneros kartotekoje irgi buvo sudėlioti tuo pačiu principu: <...> Sužeistaširdis, Šarlatanai, Šiknius* (Ivan I, 110). Iš konteksto matyti, kad ir dūrinys, ir kiti šalia esantys žodžiai vartojami kaip tikriniai daiktavardžiai (rašomi didžiąja raide), tad galima manyti, kad apibūdinama vyrus tikriniais žodžiais, šiuo atveju gal net pravardėmis, autorė siekė jų išskirtinumo ir, žinoma, kad skaitytojas labiau atkreiptų dėmesį.

Dūriniai, kurių antrasis dėmuo yra veiksmažodis, sudaro apie ketvirtadalį visų sudurtinių daiktavardžių (žr. DLKG, 161). Ivanauskaitės kūryboje rasti tokio tipo dūriniai sudaryti su įvardiniu ir daiktavardiniu pirmuoju sandu.

Dūriniai iš įvardžio ir veiksmažodžio

Šio darybos tipo dūrinių pirmuoju dėmeniu paprastai pasakomas antruoju dėmeniu reiškiamo veiksmo objektas ir savo leksine reikšme tokie naujadarai artimi veiksmažodžių abstraktams, pvz., *savigyna, savitvarda* ir pan. (žr. LKG I, 470). Kaip matyti iš paminėtų pavyzdžių, pirmasis dūrinių dėmuo yra susijęs su įvardžiu *savęs, save* ir turi formą *savi-*. Šiai tendencijai paklūsta ir romane rastas daiktavardis *savilaida* (: *save, leido*): *Rita dirbo neatsikvėpdama, savilaidos laikraščiams aprašinėdama vieną mitingą po kito* (Ivan I, 24). Vis dėlto dėmuo *savi-* nėra itin toleruojamas, dauguma dūrinių su juo yra hibridai. Nors tokie dūriniai ir nepažeidžia darybos normų – jie nėra nei būtini, nei vaizdingi; neretai net stumia iš vartosenos ir dažnumu jau lenkia įprastus žodžius (žr. Mikelionienė, 2003, 93–95).

Dūriniai iš daiktavardžio ir veiksmažodžio

Dūrinį *mieglankė* sudarantis pirmasis dėmuo yra daiktavardis *miegas*, o dėl antrojo dėmens kyla abejonių – neaišku, ar rašytoja antruoju dūrinio sandu pasirinko veiksmažodį *lankė*, ar daiktavardį *lanka* – ir tik kontekstas leidžia nuspėti, kad šiuo atveju darybos pamatu eina veiksmažodžio *lankyti* būtojo kartinio laiko forma *lankė*: *Tuomet katė iš savojo miego plotų sekdamo, kas gi ateina į Pasisavintosios mieglankes* (Ivan I, 307). Šis dūrinys neįprastas tuo, kad juo vadinamas *miegamasis kambarys* ir šio naujadaras motyvuotumą galima aiškinti taip: autorė, matyt, nenori būti banali ir todėl vietą, kur romano pagrindinę veikėją aplanko miegas, vadina tokiau neįprastu dūriniu.

2.2. Būdvardžių dariniai

Žodynų nefiksuotų būdvardžių darinių, sudarytų su priesagomis, priešdėliais ir sandūros būdu, rasta 122. Didžiąją dalį – 76 – sudaro priesaginės darybos vediniai.

2.2.1. Priesaginės darybos būdvardžiai

Kaip minėta, didžiausią dalį vedinių sudaro priesaginės darybos būdvardžiai, kurie sudaryti su 10 skirtingų priesagų.

Ivanauskaitės kultūrologinėje studijoje ir romane vartojama gana daug būdvardžių vedinių, kurie nefiksuojami žodynuose, pvz., su priesaga *-iškas*, *-a* sudaryti 48 žodynų nefiksuoti būdvardžiai.

Nemaža dalis priesaga *-iškas*, *-a* vedinių remiasi tikriniais daiktavardžiais, dalis jų išvesti iš asmenis žyminčių pavadinimų: *bondiškas* (: *Bondas*), *cezariškas* (: *Cezaris*), *čechoviškas* (: *Čechovas*), *kafkiškas* (: *Kafka*), *klintistvudiškas* (: *Klintas Istvudas*), *šekspyriškas* (: *Šekspyras*): *Ji įsivaizduodavo save, sėdinčią bondiškame automobilyje* (Ivan I, 318); *Šiuo sprendimu abejoti neleido Kalavijų tūzas <...> lemiantis permainas ir cezarišką įsisenėjusių problemų nukirtimą* (Ivan I, 147); *žmogysta, rodos, nieko nesupranta, neria atgal į prikvėpuotą, priprakaituotą ankšto kambarėlio tamsą, iš ten sugrįžta jau su čechoviškais akiniais ant nosies* (Ivan II, 134); *Aš buvau kalta, labai kalta ir naktimis regėdavau kafkiškus sapnus* (Ivan II, 5); *Dangiškieji meilužiai visada ir visur pasirodydavo panašiu klintistvudišku pavidalu* (Ivan I, 78); *švenčiausioje Tibeto vietoje virė tiesiog šekspyriškos aistros* (Ivan II, 279). Ivanauskaitės tekstuose šie naujadarai vartojami norint nurodyti panašumą ar šiaip kokią ypatybę, kuria išsiskiria pamatiniu žodžiu einantis tikrinis daiktavardis (plg., *bondiškas automobilis – automobilis, kurį vairuoja slaptasis agentas Džeimsas Bondas*; *cezariškas problemų nukirtimas – Romos valstybės veikėjo Cezario diktatūrinis valdymas*; *čechoviški akiniai – akiniai, kuriuos nešiojo garsus rusų rašytojas Antonas Čechovas* ir pan.). Vedinio *madoniškas* pamatiniu žodžiu gali eiti tikrinis daiktavardis *Madona* (garsi dainininkė, pasaulyje vadinama pop muzikos karaliene) arba bendrinis *madona* („katalikų Dievo motina; jos skulptūrinis arba tapybinis atvaizdas“ (LKŽe)): *toji aukšta, dar gana graži, nors per penkiasdešimtį jau gerokai perkopusi madoniško veido moteris sukdavosi svečių būryje* (Ivan I, 85). Vediniai *donkichotiškas*, *pantagriuliškas* išvesti iš dviejų romanų veikėjų *Donkichotas* ir *Pantagriuelis* pavadinimų: *Visa tai buvo daroma, idant eilinis vartotojas susiprastų, jog nuo jo valios ir donkichotiškų pastangų nei valstybėje, nei pasaulyje niekas nebepriklauso* (Ivan I, 234). Kaip matyti, vediniu *donkichotiškas* apibūdinamos *pastangos* ir šis naujadaras vartojamas pagrįstai, nes,

kaip žinoma iš romano „Don Kichotas“ siužeto, pagrindinis herojus Don Kichotas keliauja per Ispaniją, pasiryžęs padėti skriaudžiamiems ir kovoti su prispaudėjais, kas pareikalauja itin daug pastangų. *Maskvoje jie apsigyveno atokiame priemiestyje pas Tėvo Piotro bičiulį Ambrosijų, pantagriuelišku matmenų popą* (Ivan I, 192). Iš epiteto *pantagriueliškas* paaiškėja, kad *popo* būta itin didelio ūgio ir stambaus sudėjimo, nes vedinio pamatą sudarantis romano „Gargantua ir Pantagriuelis“ personažas *Pantagriuelis* kaip tik ir buvo milžinas. Į žodynus neįtrauktu būdvardžiu *hamletiškas* (: *Hamletas*) apibūdinamas *dramatizmas: From ashes to ashes, from ashes to ashes, – kartoja blondinas ir jo balsas įgauna tiesiog hamletiško dramatizmo* (Ivan II, 303). Kaip žinoma, pjesėje „Hamletas“ dramatizmo apstu, todėl vedinio *hamletiškas* motyvuotumas yra gana aiškus. Naujadaras *dionisiškas, -a* išvestas iš graikų mitologijos dievo vardo *Dionisas: vėjų perpučiamoje palapinėje ar dionisiškos linksmybės apimtų piligrimų įkalbinėjama paragauti nepraryjamo maisto Gandeno maldininkų valgykloje, vis pagalvodavau, kad tuos pačius tipažus anuomet matė ir Pema Dečen* (Ivan II, 314). Kadangi *Dionisas* yra laikomas senovės graikų vynuogių, vyndarystės, ekstazės dievu²¹, vedinio *dionisiška* motyvuotumas šiame kontekste pasidaro aiškus. Vedinio *tibetiškas, -a* (: *Tibetas*) pažymimasis žodis *mandala*²² nurodo, kad naujadaras *tibetiškas* pavartotas norint sukonkretinti, t. y. pasakyti, kad kalbama būtent apie Tibeto religiją: *Ant kambarėlio sienų kabėjo Egipto piramidžių fotografija, keli papirusai, vienas su akimi, antras su skeptru, trečiasis su sparnuota moterimi, tibetiškos mandalos reprodukcija* (Ivan I, 283). Žodynuose nefiksuoto būdvardžio *kailašiškas* pamatinis žodis *Kailašas*²³ yra laikomas šventa vieta, tad galbūt ir laiko skaičiavimas ten yra kitoks: *Išeiname saulei vos patekėjus, tačiau, pagal kailašišką laiko skaičiavimą, tai jau vėlus metas* (Ivan II, 158).

Konkretieji naujadarai *arkangeliškas* (: *arkangelas*), *baleriniškas* (: *balerina*), *čempioniškas* (: *čempionas*), *iškrypėliškas* (: *iškrypėlis*), *kūrėjiškas, -a* (: *kūrėjas*), *laumiškas* (: *laumė*), *meilužiškas* (: *meilužis*), *pajaciškas* (: *pajacas*), *pingviniškas* (: *pingvinas*), *piratiškas, -a* (: *piratas*), *puritoniškas* (: *puritonas*), *samurajiškas* (: *samurajus*), *snobiškas* (: *snobas*), *turėtojiškas, -a* (: *turėtojas*), *vampyriškas, -a* (: *vampyras*) ir tarptautinį pamatinį žodį turintys *gėjiškas* (: *gėjus*), *gurmaniškas* (: *gurmanas*), *monstriškas, -a* (: *monstras*), *pankiškas, -a* (: *pankai*) atitinka priesagos *-iškas, -a* darybos tipo reikalavimus – rodo ypatybę, būdingą pamatiniu žodžiu reiškiamam dalykui ir, kaip matyti iš pavyzdžių, remiasi gyvas būtybes (paprastai asmenis) reiškiančiais daiktavardžiais. Štai sakiniai, kuriuose vartojami šie būdvardžiai: *Maksas net išsigąsta, kad nuo jo karšto, ugninio, arkangeliško alsavimo aprasos, ne – išsilydys objektyvas ir sprogs* (Ivan

²¹ Žr. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Dionisas>.

²² *Mandala* „simbolinis apskritimo ar daugiakampio formos piešinys, įv. religijose reprezentuojantis visatą, dievo pasaulį; budistų (ypač lamaistų), džainistų ir induistų meditacijos priemonė“ (TŽŽ, 455).

²³ *Kailašas* – Himalajų kalnas, pats aukščiausias Kailašo kalnagūbryje Kinijoje. Jis laikomas ilgiausių Azijos upių (Satledžo, Bramaputros) ištakomis ir yra keturių religijų šventa vieta (<http://lt.wikipedia.org/wiki/Kaila%C5%A1as>).

I, 247); *Tadas gebėjo atskirti paprastą žagsulio priepuolį nuo angeliškojo ir niekad nesistengė pastarojo malšinti vandeniu <...> balerinišku papročiu ant nugaros užlaužtomis rankomis, delnus sudedant atvirkščiai, šėtoniškai maldai* (Ivan I, 342); *Kažkam norėjosi čempionišką, didžiausią pasaulyje metinį savižudybių vidurkį – 44 savižudžiai iš 100 000 gyventojų – sumažinti iki 38* (Ivan I, 237); *Triakis, baltai apsirengęs, truputį gėjiškas ir slengu kalbantis savo pompastišką tiradą* (Ivan I, 294); žodynų nefiksuotas būdvardis *gurmaniškas* sustiprintas aukščiausiuoju laipsniu: *Kameroje jo laukė ataušusi, bespalvė, beskonė, bekvapė putra su dviem storom juodos duonos riekėmis. Sukirto šį davinį lyg gurmaniškiausią patiekalą* (Ivan I, 183); *kai velionės pelenai sugrižo į Vilnių, paprašė už operaciją atsakingo darbuotojo valandai užvežti urną Jam į namus. Pats pagalvojo, ar tai ne iškrypėliška?* (Ivan I, 173); *Tai didelė paslaptis, žinoma tik pašvęstiesiems, tačiau ja naudojasi ir iškrypėliškos, nusikalstamos prigimties inicijuotieji* (Ivan II, 184). Kaip matyti, vedinį *iškrypėliškas* Ivanauskaitė vartoja tiek romane, tiek kultūrologinėje studijoje, tad galima daryti prielaidą, kad šis naujadaras priklauso autorės individualiajam žodynui; *kelių beveik nebėra, juos nuplovė liūtys, patvinusios upės ar suardė kalnų nuošliaužos, nepalikdamos nė ženklo kūrėjišku žmogaus pastangų* (Ivan II, 304); *Deja, Sapnų vyriškis nebuvo pingpongo žaidėjas, nė karto nepagavo julijos užuominų, nepajuto iš jos trykstančių laumišku kerų ir seksualių fluidų* (Ivan I, 80); *Tik kelioms buvo leista Jo lovoje pabusti rytą ir jokių meilužišku pusryčių ar drauge praleistos dienos* (Ivan I, 282); *monstriška „auksinių“ jakų skulptūra, pastatyta minint kažkelintą Tibeto „išlaisvinimo“ jubiliejų* (Ivan II, 26); *Išsinėrė iš savo pajaciško kostiumo, išlenkė kažkieno paslaugiai pakištą taurę viskio* (Ivan I, 249); *dykaduoniaudamas bastėsi po miestą, puikuodamasis pankiška, peroksidu nubalinta skiautere* (Ivan I, 192); *pro langelį įbruko savo pingvinišką ranką-sparną-peleką su bloknotu sužvarbusiuose pirštuose* (Ivan I, 242); *Ant sienos kabėjo didžiulis plakatas su piratiška kaukole* (Ivan I, 180); *O paskui paaiškėja, jog atsidūrei prieš puritonišką, manichėjišką, maniakišką veblentoją* (Ivan I, 328); *Sudėjo į dubenį varškę, samurajišku judesiu įmušė kiaušinį* (Ivan I, 368); *Pirmiausia bohemos merginos, o paskui jau ir vyrai pastebėjo, kad nepažįstamasis tarsis brolis dvynys panašus į vieną reklaminį užknisinėtoją, loterijos rėksnį, snobišku žurnalų numylėtinį* (Ivan I, 379); *Nauja religija nepakeitė manojo „dvasinio materializmo“, turėtojiškos orientacijos* (Ivan II, 240); *Pasirodo, kad štai šitai naktimis triukšmauja Kurmis. Visai nesunku jį įsivaizduoti su staiga išlindusiomis vampyriškomis iltimis* (Ivan II, 140).

Ivanauskaitės kūriniuose rasti du tos pačios priesagos *-iškas*, *-a* būdvardžių vediniai, kurių pamatinių žodžių žodynuose nerasime, tai *balerūniškas* (: *balerūnas*: *balerina*) ir *vizionieriškas*, *-a* (: *vizionierius*: *vizija*). Vedinį *balerūniškas* galėtume laikyti anksčiau paminėto *baleriniškas* leksiniu sinonimu, nes iš esmės jie reiškia tą patį, tačiau, kaip rodys kontekstas, vedinys *balerūniškas* sietinas konkrečiai su baletu šokėju – vyru (žodynų nefiksuotu daiktavardžiu

balerūnas dabartinėje kalboje imta vadinti vyrus, kurie šoka baletą): *prie jo išsuktų pėdų balerūniškus batelius reikėdavo pririšti specialiomis virvelėmis* (Ivan I, 60). Naujadaru *vizionieriškas* apibūdinama sfera, kuri kupina vizijų arba yra sudaryta / atsiradusi iš jų: *atsiskyrėlio urvas buvo ir tebėra sakytum „skylė“ materialiosios egzistencijos iliuzijų šyde, nelyginant Langas į vizionierišką, metafizinę tikrovės sferą* (Ivan II, 203).

Būdvardžiais *laisvūniškas*, *-a* (: *laisvūnas*), *narciziškas* (: *narcizas*), *rūpintojėliškas* (: *rūpintojėlis*), *sfinksiškas* (: *sfinksas*), *talismaniškas*, *-a* (: *talismanas*), *vaginiškas* (: *vagina*) ir iš tarptautinių žodžių sudarytais vediniais *amorfiškas*, *-a* (šio vedinio pamatinis žodis *amorfizmas* į naujadarą pereina ne visas, o tik dalis kamieno), *fantasmagoriškas*, *-a* (: *fantasmagorija*), *gigantmaniškas* (: *gigantmanija*), *nimfomaniškas*, *-a* (: *nimfomanija*), *skarabėjiškas* (: *skarabėjas*) apibūdinami įvairūs negyvus daiktus ar reiškinius žymintys daiktavardžiai, norint pabrėžti jų būdingą ypatybę (*gigantmaniškas parašas, narciziškas veidas ir kūnas, talismaniška galia* ir kt.): *Mircea Eliade rašė, kad yra šventos, stiprios, reikšmingos erdvės vietos ir yra kitos – nešventos, amorfiškos* (Ivan II, 20). Tarptautinių žodžių žodyne yra fiksuojamas būdvardis *amorfinis*, todėl naujadaras *amorfiškas* be abejonės laikytinas šio žodžio darybiniu sinonimu; *šventykla buvo atstatyta, o svarbiausia, restauruotos jos fantasmagoriškos freskos* (Ivan II, 68); *Petratis suraitė ant užpildyto blanko gigantmanišką parašą* (Ivan I, 119); *vyrų, traukiantys laisvūniškas dainas ir vingriais balsais patys sau atliepantys* (Ivan II, 158); *Laisvė – svarbiau už viską (!!!), todėl herojai <...> lėktų žemyn lydimi laisvūniško erelių skrydžio ir pragarmės dugne, po galingo sprogimo virtę riaumojančiu ugniniu kamuoliu* (Ivan I, 241). Kaip rodo pastarieji du pavyzdžiai, žodynų nefiksuotas vedinys *laisvūniškas* pavartotas vietoje įprasto lietuvių kalbos būdvardžio *laisvas* (plg., *traukiantys laisvas dainas; lydimi laisvo skrydžio*), tačiau autorė nesitenkina lietuvių kalbos žodynu ir pasirenka tokį neįprastą, žodynuose nefiksuojamą vedinį. Pastarasis naujadaras, kaip ir anksčiau minėtas *iškrypėliškas*, pavartotas abiejuose kūriniuose, tad vėlgi galima prielaida, kad ir vedinys *laisvūniškas* įeina į individualų rašytojos žodyną; *O jei aplinkybės spiria, jei turi narcizišką veidą ir kūną, kodėl gi su tuo šokoladu ar miulu nenusifotografavus* (Ivan I, 43); *prieš save regi vyrą, kuriam tinka išjodinėti laukinius arklius ir nimfomaniškas gašlūnes* (Ivan I, 328); *ji (gal visos trys?) padeda drėgną (-us) veidą (-us) ant kelių Maksui, bandančiam ją (jas) guosti lietuviškais, rūpintojėliškais mostais* (Ivan I, 182); *Kalbant sfinksiškame snukelyje nebuvo matyti nė menkiausio judesio* (Ivan I, 11). Iš konteksto galima spręsti, kad pavartodama vedinį *sfinksiškas* rašytoja rėmėsi jo pamatinio žodžio *sfinksas* 1-ąja reikšme „senovės Egipte – gulinčio liūto su žmogaus galva akmeninė figūra“ (LKŽe). *Prarastoji į maišelį išgraibydamo smėlio gniutulėlius su jų skarabėjišku turiniu ir dėžę papildydavo* (Ivan I, 347-348); *KAŠTONAI atrodė tiesiog tobuli. <...> Rita kiekvieną rudenį prisirinkdavo jų pilnas kišenes ir rankines, giliai pasąmonėje tikėdama talismaniška šių tvirtų branduolių galia* (Ivan I, 84);

apsaldavo nuo atsivėrimo „iš širdies į širdį“ ir apsiašarodavo nuo abipusio, vienalyčio, vienakrypčio, vaginiško savitarpio supratimo (Ivan I, 74).

Iš daiktavardžio *šizofrenija*²⁴ bei tarptautinių žodžių *haliucinogenai*²⁵ ir *paranoja*²⁶ sudaryti psichinės veiklos pobūdį apibūdinantys naujadarai *šizofreniškas*, *-a*, *haliucinogeniškas*, *paranojiškas*, *-a*: *bjauri kiniška gyvenvietė su apšiurisiais restoranėliais*, *šizofreniškomis* neono reklamomis, *gašliai rėkaujančiomis videotekomis* (Ivan II, 138); *Dieną maldininkai nuo bauginančio*, *haliucinogeniško* Tylos ir Tuštumos poveikio gindavosi maldomis ir mantromis (Ivan II, 182); *Tik pirmąją dieną dar esu kankinama įvairių paranojišku baimių, kad, šiukštu, visur esančios kameros neužfiksuočiau kokio turistui draudžiamo „politinio“ ar „religinio“ mano judesio* (Ivan II, 61).

Vediny *depresyvus* sudarytas su priesaga *-yvus*, kuri, kaip darybos afiksas, nei daiktavardžių, nei būdvardžių daryboje nėra fiksuojama, tačiau kalbininkė A. Paulauskienė savo monografijoje yra pažymėjusi, kad hibridinės priesagos *-yvinis* vedinius kartais reikia keisti į lietuvišką *-yvus(is)*, pvz., *objektyvinis* (= *objektyvusis*), *radioaktyvinis* (= *radioaktyvusis*) ir pan. (žr. Paulauskienė, 2000, 118–119). Neretai pamatinis žodis ne visas pereina į naujadarą, taip yra ir su Ivanauskaitės romane rastu žodynų nefiksuotu būdvardžiu *depresyvus* – vedinys remiasi ilgesnį kamieną turinčiu daiktavardžiu *depresija*: *Po kelių seansų, depresyvuji poną prisiminimais bandant sugrąžinti į traumuotą vaikystę, šis staiga ėmė dėstyti labai netikėtas idėjas* (Ivan I, 287). Romane vedinys vartojamas įvardžiuotinė forma ir iš pateikto pavyzdžio galima spręsti, kad pasirenkant įvardžiuotinę formą, norima pasakyti mandagiau, pabrėžti, plg., *depresyvuji poną – depresyvų poną*.

Priesagos *-ingas*, *-a* būdvardžiai dažniausiai daromi iš daiktavardžių ir žymi gausingą su tuo žodžiu reiškiamu daiktu susijusių ypatybių turėjimą, pvz., *akmeningas laukas* (kur daug akmenų) (žr. LKG I, 556). Autorės naujadaras *šurmulingas* (: *šurmulyš*) atitinka keliamus darybos reikalavimus ir paklūsta tendencijai, tačiau, kalbant apie darinio funkciją tekste, reikia pasakyti, kad tarp vedinio *šurmulingas* ir jo pažymimojo žodžio *mintijimas*²⁷ esama tam tikro nesuderinamumo – būdvardis *šurmulingas* čia pavartotas perkeltine reikšme, nes kažin ar *galvojimas* ir *mąstymas* gali būti apibūdinamas žodžiu *šurmulingas*: *Julijai knietėjo išjungti šurmulingą žmonių mintijimą lyg džeržgiantį, jokios grynios bangos nepagaunantį radiją* (Ivan I, 16).

„Priesagos *-okas* būdvardžiai reiškia ne visai pilną, daugiau negu vidutinį, pagrindiniu žodžiu reiškiamos ypatybės kiekį“ (LKG I, 564). Būdvardžiais *apkūnokas*, *-a* (: *apkūnus*) ir *irzlokas* (: *irzlus*) tipiška įvardijamas ne visas ypatybių kiekis, t. y. ne visai *apkūnus*, šiek tiek *irzlus*: *mėgo*

²⁴ „psichikos liga, pasireiškianti valios vangumu, emocijų netapatumu reakcijoms, proto klaidėjimu ir kt.“ (DŽ4, 811).

²⁵ „medžiagos, laikinai sutrikdančios psichinę veiklą ir sukeliančios haliucinacijas“ (TŽŽ, 284).

²⁶ „psichikos liga, kuriai būdinga pastovios klaidėjimo idėjos“ (TŽŽ, 550).

²⁷ LKŽe *mintijimas* → *mintyti*, kuris turi reikšmę „galvoti, mąstyti“.

daugybę skimbčiojančių plastmasinių papuošalų ir buvo apkūnoka (Ivan I, 23); – Na, atleiskit, tada buvau pervargęs, todėl irzlokas ir nepakankamai atidus (Ivan I, 301).

Su priesaga *-inis, -ė* Ivanauskaitė pavartojo nemaža naujadarų. Norėdama įvardyti išskirtinį, kažkuo ypatingą maistą autorė pasirenka ne visiems įprastus *skanėstas* ar *rinktinis valgis*, o į žodynus neįtrauktą būdvardį *delikatesinis* (: *delikatesas*): *aristokratiškų papročių, penkių žvaigždučių viešbučių, delikatesinio maisto ir nepriekaištingos higienos mėgėjai* (Ivan II, 63). Iš daiktavardžių *gardumynas* ir *guašas* išvesti *gardumyninis, -ė, guašinis, -ė*, kurie šiuo atveju yra medžiagos sudarančios daiktą, pasakytą pažymimuoju žodžiu: *Veltui Vakaris jai tiesė gardumyninę širdį ir maldavo mėgdžiodamas katiniškas intonacijas* (Ivan I, 125); *Rita ir dabar kuo puikiausiai atsiminė žurnalo formatą, šriftą, pirmą viršelį su kokio provincijos stropuolio nuotrauka ir ketvirtą, papuoštą guašine daug žadančio menininko teplione* (Ivan I, 90). Žodynų nefiksuotu vediniu *instinktinis, -ė* yra apibūdinama *trauka*: *Treji brolius skyrę metai žiojėjo it giliausią bedugnę, tačiau vienas kitam jie taip pat jautė esminę, instinktinę trauką* (Ivan I, 297). Tačiau vedinio pamatinis žodis *instinktas* ir jo pažymimasis daiktavardis *trauka* savo reikšmėmis yra šiek tiek panašūs, nes abu reiškia kokį nors potraukį, palinkimą, bet autorė, matyt, nori pasakyti konkrečiau, aiškiau, todėl ir pasirenka naujadarą *instinktinis* (plg., *esminę, instinktinę trauką – esminę trauką*). Vediniu *išspjautinis* yra apibūdinamas asmuo, turintis neigiamą vertinimą, kurį rodo jau pats pamatinis žodis *išspjauti* (neabejotina, kad sudarant vedinį buvo remtasi antrąja veiksmažodžio *išspjauti* reikšme „išmesti, išsviesti“ (LKŽe)), taip pat ir kontekstas: *Nepriklaupęs ir net nepersišegnojęs, kaukšėdamas kaustytomis batais įžengė į bažnyčią <...> į terpę, labiausiai tinkamą tokiems kaip Jis, drungniems, išspjautiniems maldininkams* (Ivan I, 40). Iš tarptautinio žodžio *karma*²⁸ išvestas būdvardis *karminis* kontekste įvardija, apie kokio pobūdžio ryšius yra kalbama: *Rita jau linko patikėti Džiulijos mėgtais paistalais apie sielų dvynius, karminius ryšius ir fatališkas poras* (Ivan I, 225). Į žodynus neįtrauktu būdvardžiu *laikrodinis, -ė* (: *laikrodis*) apibūdinamos *bombos*, kuriose įmontuotas laikrodžio mechanizmas: *Lyg lemiama žygiui pasiryžęs šahidas, leidosi apnarpliojamas laidais, tarsi laikrodinių bombikių prifarširuojamas mikrofonų, siūstuvų ir ausinių* (Ivan I, 246). Vedinis *maskaradinis* (: *maskaradas*) pasirinktas tam, kad nurodytų, kuo iš kitų yra išsiskiriantis jo pažymimasis žodis – *kombinezonas*: *kaip tie naujausių telikų ar kompiuteriniai ekranai, kuriuos pats reklamavo, apvilktas blizgiais maskaradiniais kombinezonais* (Ivan I, 43). Būdvardžiu *mitinginis* (: *mitingas*) yra apibūdinami *kvaišalai*, kuriais svaiginami žmonės, norint paveikti jų psichiką, kad mitingo metu jie būtų neveiksniūs: *Mitinginiai kvaišalai, kodiniu pavadinimu Vox Populi, turėjo dvejopą poveikį: galėjo ir prie ko nors labai pritraukti, ir sukelti atmetimo reakciją* (Ivan I, 288). Priesagos *-inis, -ė* vedinis *numerologinė* yra išvestas iš žodynuose nefiksuojamo

²⁸ Karma – tai „indų religijoje ir filosofijoje – žmogaus veiksnių etinių padarinių visuma, nuo kurios priklauso, į kokią būtybę jis persikūnys po mirties“ (TŽŽ, 357).

daiktavardžio *numerologija* (tai teorija, teigianti, kad skaičiai, su kuriais žmogus gyvenime susiduria, vienaip ar kitaip veikia jo gyvenimą²⁹), kurio pamatą sudaro daiktavardis *numerus*: *karalystė įkurta ir statyta laikantis Olmo Lungringe dominavusios numerologinės simbolikos, kurioje švenčiausiais skaitmenimis buvo laikomi 9 ir 13* (Ivan II, 127). Pasirinkdama vedinį *parafininis* (: *parafinas*) autorė nurodo medžiagą, kuria pripildytas pažymimuoju žodžiu pasakytas daiktas: *man neliko nieko kito, kaip tik pasislinkti prie gaudžiančio parafininio žibinto ir skaityti* (Ivan II, 85). Gana neįprasta yra tai, kad veikiamosios rūšies dalyviu *gaudžiantis*, įvardijančiu tai, kas skleidžia garsą, pažymimuoju žodžiu eina konkretus daiktavardis *žibintas*, t. y. vartojamas neįprastas žodžių junginys *gaudžiantis parafininis žibintas*. Vedinio *paranojinis* pamatu einantis daiktavardis *paranoja* turi reikšmę „psichikos liga, kuriai būdinga pastovios klaidėjimo idėjos“ (TŽŽ, 550): *Jam tai pasirodė panašu į paranojinį kliedesį: laimingųjų visuomenė, kuriama atsijojant netinkamus individus ir išfiltruojant kiekvieną, net mažiausią deguto šaukštą iš globaliosios medaus statinės* (Ivan I, 287). Iš konteksto, kuriame vartojamas žodžių junginys *paranojinis kliedesys*, matyti, kad šiame junginyje esama dubliavimosi – juk žodis *kliedesys* / *klaidėjimas* sudaro naujadaro pamato *paranoja* reikšmės pagrindą, todėl šioje vietoje tikslingiausia būtų vartoti paprasčiausiai daiktavardį *paranoja*. Būdvardis *puslapinis*, -ė (: *puslapis*) pavartotas norint nurodyti tam tikro daikto dydį, šiuo atveju – *fotografijos: Iš spalvotos puslapinės fotografijos žvelgė patrauklus tamsių akių vaikiną* (Ivan I, 88). Vediniu *pusvalandinis*, -ė (: *pusvalandis*) nurodomas laikas, su kuriuo siejamas žymimas veiksmas, šiuo atveju – *mankšta: RITAI po pusvalandinės mankštos su šauniaisiais treniruokliais maloniai maudė visą kūną* (Ivan I, 374). Žodynų nefiksuoto vedinio *tantrinis* pamatinis žodis *tantra*³⁰ glaudžiai susijęs su budizmo religija, o iš jo sudarytas naujadaras neįprastumo jausmo nesukelia, nes vartojamas motyvuotas žodžių junginys *tantrinis budizmas: Skaičiaus 5 simbolika itin svarbi visame tantriniame budizme* (Ivan II, 15–16).

Iš įvairių profesijų atstovų pavadinimų (*alpinistas, budistas, individualistas, piligrimas*) buvo sudaryti būdvardžiai *alpinistinis, budistinis, -ė, individualistinis, piligriminis, -ė*, o vedinys *šamanistinis, -ė* sudarytas iš žodynuose nefiksuojamo žodžio *šamanistas*, kuris išvestas iš daiktavardžio *šamanas: mudviem su seseria, neturėjusioms jokių klastingų tikslų, o tiesiog pagautoms alpinistinio azarto (kas nors kartą buvo kalnuose, žino, ką tai reiškia)* (Ivan II, 71); *dešimtyse knygų skaityta, šimtuose pamokslų girdėta budistinė doktrina apie ego* (Ivan II, 117); *Jėšė Tsogjal, kaip visada, demonstravo individualistinius principus ir atsidėjo atsiskyrėliška meditacijai* (Ivan II, 273); *Tolumoje pasirodžius piligriminės kelionės tikslui – vienuolynui arba*

²⁹ Žr. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Numerologija>.

³⁰ „sen. indų mistiniai ir maginiai tekstai (VII a. ir ankstesni), kuriais remiasi induizmas ir budizmas; tantrizmo mokomosios knygos“ (TŽŽ, 729).

šventyklai, – žmonės staiga surimtėja (Ivan II, 64); *Senosios šamanistinės Tibeto religijos – bono – žyniai savo žemę įsivaizdavo kaip Motiną Deivę* (Ivan II, 10).

Su priesaga *-ėlis* sudarytas mažybinis būdvardis *ilgėlis* (: *ilgas*) turi maloninę reikšmę, kurią dar labiau sustiprina aukščiausiojo laipsnio forma: *Julija jau ketino visa tai išdėstyti ilgėliausiu laišku, bet ūmai susigriebė* (Ivan I, 204).

Naujadaras *nuogutėlis* (: *nuogutis: nuogas*) sudarytas su dviem priesagomis (*-utis* ir *-ėlis*) – tokia dvipakopė daryba yra gana dažna sudarant mažybinius būdvardžius (plg., *naujutėlis, plonytėlis, baltužėlis* ir kt. (žr. LKG I, 580)). Beje, J. Macienės teigimu, priesagų junginys *-utėlis, -ė* yra vienas iš dažniausiai vartojamų, Tekstyne jis pavartotas net 1392 kartus (žr. Macienė, 2005, 79): *prieš negailestingų teisėjų akis Pranas Purvaneckas stojo nuogutėlis, toks, kokį prieš trisdešimt metų pagimdė mama* (Ivan I, 336).

Iš daiktavardžio *šūdas* sudarytas priesagos *-inas* vedinys *šūdinas*, kuris reiškia ko nors turėjimą daikto paviršiuje, šiuo atveju – susitepimą: *Tadas buvo įsiurbtas, kaip koks kriauklę užkimšęs, snargliais aplipęs plaukų gumulas ar šūdinas laikraštis iš unitazo, nupurtytas ir nusviestas į šalį* (Ivan I, 63).

Su priesaga *-iškis, -ė* sudaryti būdvardžiai dažniausiai turi gyvenamosios ar šiaip vietos reikšmę, rodo, kur kas gyvena, iš kur kas yra kilęs (žr. LKG I, 574). Romane buvo rastas vienas toks vedinys, tai *maskviškis, -ė* (: *Maskva*): *Visai neseniai Maksas perskaitė laikraštyje, kad maskviškė Parapsichologijos laboratorija buvo anaipol ne koks naivių kvailėlių lizdas* (Ivan I, 299). Žymiai suprantamesnis ir logiškesnis būtų pasakymas *Maskvos Parapsichologijos laboratorija*, bet autorė šioje vietoje tikriausiai nori suintriguoti skaitytoją.

2.2.2. Priešdėlinės darybos būdvardžiai

Tarptautinis priešdėlis *anti-* itin dažnai pridedamas prie *-inis* priesagos lietuviškų ir tarptautinės kilmės būdvardžių (žr. LKG I, 589), pvz., rašytojos kūrinuose rasti vediniai *antivisuomeninis, -ė* (: *visuomeninis*), *antisavižudiškas* (: *savižudiškas*), *antisemitinis* (: *semitinis*), *antišuninis, -ė* (: *šuninis*) ir dvipakopiai vediniai *antiinstitucinis, -ė* (: *institucinis: institucija*), *antiliuciferinis* (: *liuciferinis: liuciferis*). Pastarieji naujadarai reiškia priešingybę, nusistatymą prieš ką nors: *kino skelbta „spontaniškumo“ doktrina iš esmės buvo antivisuomeninė ir antiinstitucinė* (Ivan II, 298); *Prijaukintasis nė kiek nesistebėjo, kad totalią pražūtį atitolinti gali tikrai katinija, ir padėjo Bubastei vykdyti antiliuciferinį planą* (Ivan I, 385); *Buvo ir antisavižudiškas muzikinis tinklalapis, be to, daugybė studijų bei straipsnių* (Ivan I, 148); *priminė nepadorius anekdotus apie žydėlius ir antisemitinius pokštus* (Ivan I, 310); *Užtekdavo vieno straipsnio apie pitbulio ar čiau-čiau sukramtytą kūdikėlį ir prasidėdavo pusmetį trunkanti antišuninė isterija* (Ivan I, 233).

Su neiginiu *ne-* iš kiekvieno būdvardžio galima sudaryti priešdėlinį būdvardį ir kartais vietoj *ne-* vartojamas priešdėlis *be-* (žr. LKG I, 589), pavyzdžiui, autorės pavartotas vedinys *bepriežastinis* (: *priežastinis*) rodo ypatybę, priešingą pagrindiniu žodžiu reiškiamai ypatybei: *Jos beprięžastiniam, nei žmogui, nei gyvuliui nesuvokiamam „moteriškam kerštavimui“ buvo priskiriami žemės drebėjimai, griūtys, vėtros* (Ivan II, 10). Negalima atmesti ir dar vienos galimybės, kad tai yra mišraus darybos būdo vedinys, sudarytas iš daiktavardžio *priežastis* su nutrūkstamu formantu, sudarytu iš priešdėlio *be-* ir priesagos *-inis*, plg., *pomokyklinis, prieštankinis, prieššventinis* (žr. Jakaitienė, 2010, 254).

Priešdėlinius būdvardžius su neiginiu *ne-* galima sudaryti kone iš kiekvieno būdvardžio ir visi tokie vediniai rodo ypatybę, priešingą pagrindiniu žodžiu reiškiamai ypatybei. Ivanauskaitė savo kūrinuose pavartojo štai tokius priešdėlinius vedinius: *neagresyvus, -i* (: *agresyvus*), *nebendramintis* (: *bendramintis*), *nedraugiškas* (: *draugiškas*), *nedualus, -i* (jo pamatą sudarantis žodis *dualus* fiksuojamas tik TŽŽ), *nelinksmas, -a* (: *linksmas*), *nematerialus* (: *materialus*), *nepažinus, -i* (: *pažinus*), *neprasmingas* (: *prasmingas*), *nesimpatingas* (: *simpatingas*), *nešventas, -a* (: *šventas*), *netalentingas* (: *talentingas*). Didžioji dalis vedinių, rastų rašytojos kūryboje, yra įprasti, t. y. potenciniai dariniai, kuriuos su priešdėliu *ne-* pasidaryti galima kada tik prireikia: *Taigi, užuot trynusis nebendraminčių būryje, Julija nužingsniavo ilgu koridoriumi* (Ivan I, 79); *Visos tantrinės doktrinos pagrindas yra tinkamas aistros, pykčio, pavydo <...> transformavimas į Penkias Išmintis*, pirminę, nedualią, tobulą negatyvių emocijų substanciją* (Ivan II, 99); *Kūnas, kuris net džeržgė trindamasis su nematerialiuoju pasauliu* (Ivan I, 135); *Ji labai mėgo pasakoti apie savo praeitį, tarsi tyčia erzindama Tada turėtais arba geistais vyrais, buvusiomis meilės istorijomis ir praradimų epizodais, knibždančiais smulkiausių, jam skausmingai nepažinių detalių* (Ivan I, 186-187); *Nerasdavau sau vietos, ir visas mano gyvenimas tapo virtine neprasmingu, desperatiškų veiksmų* (Ivan II, 47); – *Plėšrūnas, – Leo pristatė savo nesimpatingą keturkojį* (Ivan I, 272); *Mircea Eliade rašė, kad yra šventos, stiprios, reikšmingos erdvės vietos ir yra kitos – nešventos, amorfiškos* (Ivan II, 20); *mat antroji neteko galvos dėl vieno netalentingo poeto* (Ivan I, 270). Rasta ir tokių naujadarų, kurių daryba įprasta, o vartoseną – ne. Štai būdvardžiu *neagresyvus* apibūdinama ne gyva būtybė, o paprasčiausiai *lūpos*, kurios, logiškai mąstant, jokios agresijos negali išreikšti: *Jos lūpos buvo putnios, bet, priešingai nei kitų moterų, nedažytos ir neagresyvios* (Ivan I, 191). Taip pat neįprastai vartojamas būdvardis *nelinksmas*, kuris nesudaro dermės su jo pažymimuoju žodžiu *pramoga*: *Jei ne tos priverstinės pauzės nesibaigiančiame skubėjime, galutinai pamirštu, kad egzistuoja, kad yra žmogus, o ne šapas, darbo, pareigų, nelinksmų pramogų srauto nešamas* (Ivan I, 44-45). Šiuo palyginimu autorė, matyt, nori parodyti, kad ne visada pramogos suteikia džiaugsmo. Vartojant būdvardį *draugiškas* ar jo vedinį *nedraugiškas*, abejonių nekelia tai, kad kalbama apie gyvą daiktą, paprastai – žmogų. Tačiau Ivanauskaitė savo kultūrologinėje studijoje

priešdėliniu vediniu *nedraugiškas* apibūdina *reiškinį*: *Bonas pasaulį regi kaip žmogui ganėtinai nedraugišką išorinį reiškinį* (Ivan II, 13). Vedinių *neegoistiškas*, *-a* ir *neerotiškas*, *-a* pamatą sudaro žodynų nefiksuoti būdvardžiai *egoistiškas*, *erotiškas*, kurie yra išvesti iš daiktavardžių *egoistas* ir *erotika*: *principas šventas tampa tik sustiprintas užuojautos, neegoistiškos meilės ir visuotinės atsakomybės* (Ivan II, 196); *Jokio lango. Labai neerotiška aplinka* (Ivan I, 181).

Priešdėlio *nebe-* vediniu *nebejaunas*, *-a* yra paneigiama pamatiniu būdvardžiu *jauna* reiškiamą ypatybę: *Ji su priekaištu pagalvojo: kam toks prašmatnus guolis reikalingas vienišai nebejaunai moteriai?* (Ivan I, 30). Tačiau šis naujadaras kartu žymi ir pakitusią ypatybę – rodo, kad buvo *jauna*, bet dabar pasidarė *nebejauna*, t. y. nebėra *jauna*.

Sąlygiškai vediniu galima laikyti būdvardį *siurrealus*: prie darybos pamatu einančio būdvardžio *realus* pridėtas afiksas *siur-*, reiškiantis „virš“ (TŽŽ, 684). O lietuvių kalboje priešdėlis *virš-* yra vienas iš tų, su kuriuo sudaromi būdvardžių vediniai, pvz., žodynų fiksuojami *viršnorminis*, *viršplaninis*, kurie, beje, dabartinėje kalboje yra nevartotini (LKŽe šie žodžiai turi pažymą, nurodančios, kad jie yra nevartotini): *Visa čodo praktika grindžiama itin stipria įsivaizdavimo galia, nors kiekvieną kartą tai rašydama aš suabejoju, kuo iš tiesų apdovanoti čodpos – vaizduote ar gebėjimu persikelti į kitus siurrealius tikrovės lygmenis* (Ivan II, 90).

Rašytojos kūryboje rasti du būdvardžių vediniai, kurie sudaryti su tarptautiniu priešdėliu *super-*, reiškiančiu „aukščiausias, didžiausias, geriausias, esantis viršum ko nors, virš visų“ (TŽŽ, 712). Žodynuose nefiksuotų vedinių *superplokščias* (: *plokščias*) ir *supersvarbus*, *-i* (: *svarbi*) priešdėlis *super-* atitinka galinčius jį keisti kontekste prieveiksnius *labai*, *itin*, *ypač* ir pan.: *vis plokštesniu ir plokštesniu, superplokščiu, kaip tie naujausių telikų ar kompiuterų ekranai* (Ivan I, 43); *Reklamoje glūdėjo vis daugiau supersvarbios informacijos, pasąmonėn infiltruojančios pranešimus anaipol ne apie jogurtą, muilą ar maisto papildus, o verčiančios žiūrovus naujažmogiais* (Ivan I, 165-166).

2.2.3. Sudurtiniai būdvardžiai (dūriniai)

Ivanauskaitės kūriniuose rasti 22 žodynuose nefiksuoti būdvardžių dūriniai.

Dūriniai iš dviejų daiktavardžių

Sudurtiniais būdvardžiais iš dviejų daiktavardžių neretai parodomas panašumas į ką nors. Ivanauskaitės tekstuose rasti du tokie dūriniai, kurie sudaryti su jungiamuoju balsiu *-(i)a-*: *jaučiagalvis* (: *jaučio galva*): *Su savo demoniškąja palyda neatžygiuos pomirtinio pasaulio valdovas jaučiagalvis Jama* (Ivan I, 202). Mitologijoje nėra minima, kad mirties dievas Jama turi kokių nors sąsajų su *jaučio galva* ar *jaučiagalviu*, todėl šio naujadarą motyvuotumą paaiškinti yra ganėtinai sunku; *Liūtagalvis*, *-ė* (: *liūtas, galva*): *Gotsampa pasiliko čia medituoti visą naktį, o dri*

vėl pasirodė jau kaip *liūtagalvės* dakinės emanacija (Ivan II, 118). Iš religijos yra žinoma, kad dakinės – tai skraidančios, vaikščiojančios dangumi moteriškosios būtybės, budistinių tantras mokymų išminties laikytojos, tačiau apie jų išvaizdą, tiksliau – ryšį su jas apibūdinančiu dūriniu *liūtagalvis*, -ė, nėra kalbama, todėl ir šio dūrinio motyvuotumą paaiškinti sunku.

Dūriniai iš būdvardžio ir daiktavardžio

Šio tipo dūriniai paprastai turi savybinę reikšmę, rodo žymimo daikto išsiskiriančią ypatybę, pasako, ką tas daiktas turi ypatinga (žr. LKG I, 596). Visi autorės kūryboje užfiksuoti šio darybos tipo dūriniai turi jungiamąjį balsį *-(i)a-*.

Rasti šeši žodynuose nefiksuoti dūriniai, kurių antruoju dėmeniu pasakoma žmogaus kūno dalis, o pirmasis dėmuo parodo, kuo ji išsiskiria ar yra ypatinga:

Didziakūnis (: *didis, kūnas*): *Kas čia taip traukia visus tuos žmones – žilagalvius <...> iš „Barkhoro“ kavinės neišeinančius didziakūnius vokiečius* (Ivan II, 80);

Gudriaveidis, -ė (: *gudrus, veidas*): *O štai gudriaveidė pusamžė moteriškaitė po šimtmečiais neskaltais drabužiais atkasa amulet maišelį* (Ivan II, 148);

Juodašiknis (: *juodas, šikna*): *Jis karščiuodamasis kalbėdavo apie Baltąją Lietuvą be siauraakių, čiurkų, arabų, juodašiknių nigerių* (Ivan I, 205). Šį dūrinį gana dažnai vartoja jaunimas – juo apibūdinamas tamsiaodis žmogus.

Rasti dūriniai *putlialūpis*, -ė (: *putlus, lūpa*) ir *putnialūpis*, -ė (: *putnus, lūpa*) laikytini sinonimais, nes pirmieji jų dėmenys *putlus* ir *putnus* turi tokią pat reikšmę „minkštas, pasipūtęs“ (DŽ4, 637): *Giedrė nusikvatojo, plačiai pražiodama putlialūpe burną ir tapdama panaši į pripučiamą lėlę* (Ivan I, 181); *Dabar dar tetrūko kokios ilgakojės blondinės ir putnialūpės karštos kaip Sachara juodės* (Ivan I, 240).

Stačiakrūtis, -ė (: *stačia krūtis*): *stačiakrūtės, stambaus stoto moterys blizgančiomis, glotniai kūną aptempiančiomis sukniomis* (Ivan I, 137).

Su būdvardžio sandu *naujas*, -a autorė vartoja ne tik daiktavardžių dūrinius³¹, bet ir sudurtinius būdvardžius *naujafaunis*, -ė (: *naujas, fauna*), *naujafloris*, -ė (: *naujas, flora*): *TV privalėjo anksčiau ar vėliau virsti ne tik antrąja žmogaus prigimtimi, bet antrąja gamta, naujafaune ir naujaflore* (Ivan I, 167). Abu naujadarai vartojami tame pačiame kontekste ir, kaip galima iš jo spręsti, dėmuo *naujas*, -a yra kartojimo figūra, kuri pasirenkama specialiai.

Plačiakampis (: *platus, kampas*): *Jų veidai Maksui atrodė tarsi iš labai arti nufilmuoti plačiakampių objektyvu, kai lęšis karikatūriškai sudarko fizionomiją it kreivas veidrodis* (Ivan I, 175).

³¹ Žr. 22–23 darbo puslapius.

Sudurtiniu būdvardžiu *ryškiažiedis*, *-ė* (: *ryškus*, *žiedas*) yra apibūdinama *piktžolė*, taigi čia matomas šioks toks kontrastas – žodžiui *piktžolė* priskiriamas požymis *ryškiažiedė* iš dalies prieštarauja jo esmei, su juo nesuderinamas, tačiau autorė, pasirinkdama apibūdinimą *ryškiažiedė*, remiasi reikšmės perkėlimu, tai yra pridengtos formos pašaipa: *Ją nervino „naujųjų“ lietuvių kasta, suvešėjusi it kokia ryškiažiedė piktžolė* (Ivan I, 351).

Žemapilvis (: *žemas*, *pilvas*): *šiaip taip privairavo savo žemapilvį japonišką automobilį prie sukrypusios medinės bakužės* (Ivan I, 325). Vartodama šį dūrinį, autorė galvoje turi žodį *sportinis* (tokio tipo automobiliai pasižymi sportine pakaba ir automobilis akivaizdžiai atrodo žemesnis), tačiau nenorėdama būti banali, pasirenka ne visiems suprantamą ir priimtina žodį *sportinis*, o štai tokį įmantrų naujadarą *žemapilvis*.

Dūriniai iš daiktavardžio ir būdvardžio

Šiam nedariam darybos tipui (žr. LKG I, 600) priklauso Ivanauskaitės romane rastas dūrinys *topmodelinis* (: *topas*³², *modelinis*), kuris reiškia žymimo daikto, šiuo atveju – moters figūros panašumą į drabužių demonstruotojų, t. y. manekenių modelių: *Gan plačiai sklido kalbos, kad naujajį, topmodelinį, moters tipą sukūrė gėjų dizainerių klanas* (Ivan I, 113). Negalima atmesti dar vienos tikimybės, kad naujadaras *topmodelinis* gali būti priesagos *-inis*, *-ė* vedinys iš žodynuose nefiksuoto daiktavardžio *topmodelis*, kuris remiasi daiktavardžiais *topas* ir *modelis*.

Dūriniai iš skaitvardžio ir daiktavardžio

Šio daraus tipo sudurtiniai būdvardžiai dažniausiai turi savybines reikšmes – rodo išsiskiriančias daiktų ypatybes.

Dūrinys *dvimetrinis* sudarytas iš dėmenų *dvi* ir *metrinis*, tačiau negalima atmesti tikimybės, kad tai gali būti priesagos *-inis* vedinys iš žodynuose fiksuojamo daiktavardžio *dvimetris*: *įsivaizduodavo, kaip kiekvieną uždusina pūkine pagalve, sakytum tas dvimetrinis indėnas – Džeko Nikolsono herojus „Skrydyje virš gegutės lizdo“* (Ivan I, 53). Šiuo sudurtiniu būdvardžiu apibūdinamas aukštas žmogus.

Su jungiamuoju balsiu *-a-* sudaryti sudurtiniai būdvardžiai *pirmapuslapinė* ir *penkiametrinė* išvesti iš dėmenų *pirmas* ir *puslapis*, *penki* ir *metrinis*, bet čia galima įžiūrėti ir mišriąją darybą, t. y. sandūrą ir priesaginį būdą (: *pirmas*, *puslapis* + *-inis*; analogiškai ir antrasis darinys). Spaudos pirmuosiuose puslapiuose visada spausdinami aktualiausi dalykai ir tam pavadinti autorė pasirenka žodžių junginį *pirmapuslapinė medžiaga*: *Dabar dukra stovėjo priešais motiną visa įkaitusi, rodydama pirmapuslapinę medžiagą su paniurusio Makso atvaizdu ir provokuojančia antrašte* (Ivan I, 227). *Jo mesti šilko šaliai skrieja per prieblandą tarsi kokie gulbinai ir nutupia penkiametrinėms dievybėms tiesiai į paauksuotas rankas* (Ivan II, 227).

³² TŽŽ *topas* „1. retorinis šablonas – frazė, nuolat vartojama publicistikoje, viešose kalbose ir dėl to praradusi informatyvumą bei emocinį veiksmingumą“ (TŽŽ, 747), išvertus iš anglų kalbos *topas* reiškia „viršūnė“.

Pastaruoju dūriniu konstatuojama, kad pavyzdyje minimos *dievybės* yra ne šiaip sau padarai, o net penkių metrų dydžio.

Pirmąjį skaitvardinį *penki* ir antrąjį daiktavardinį *bokštas* dėmenis turi dūriny *penkiabokštis*, kuris sudarytas su jungiamuoju balsiu *-(i)a-*: *Piligrimas keliauja palei kalnų masyvą – slaptą penkiabokštį rūmą* (Ivan II, 125).

Šimtaskiemenis, -ė (: *šimtas, skiemuo*): *Atpirkinėjantieji nuodėmes ir trokštantieji dvasinio apsisvalymo kreipiasi į Vadžrasatvą*, kartodami jo trumpąją <...> arba ilgąją, šimtaskiemenę, mantrą* (Ivan II, 17). Dūrinio pažymimasis žodis *mantra* reiškia „induizmo, džainizmo, budizmo maginė maldos formulė – skiemenys, žodžiai, pagal griežtas taisykles kartojami medituojant“ (TŽŽ, 457), ir iš šio apibrėžimo žodynų nefiksuoto naujadaro *šimtaskiemenė* motyvuotumas pasidaro aiškus – ištiesai kartojant tam tikrus skiemenis susidaro ilga skiemenų seka, kuri įvardijama štai tokiu neįprastu dūriniu.

Tūkstantvardis (: *tūkstantis, vardas*): *Dievas – mumyse, mes – Dievuje, neaprepiamame, neįvardijamame ir viską persmelkiančiame, bevardžiame ir tūkstantvardžiame* (Ivan II, 238). Šiame kontekste dūriny *tūkstantvardis* pasirinktas kaip antonimas būdvardžiui *bevardis*.

Dūriniai iš veiksmažodžio ir daiktavardžio

Sudurtinio būdvardžio su jungiamuoju balsiu *-a-* *lenktakraštis* pirmuoju dėmeniu eina neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvis *lenktas*, antruoju daiktavardis *kraštas*: *Tsuglakhanga vainikuoja variniai, paauksuoti, lenktakraščiai, drakonais ir varpeliais puošti stogai* (Ivan II, 36). Sintaksiniu ir reikšminiu savo dėmenų santykiu šis dūriny artimas sudurtiniams būdvardžiams iš būdvardžio ir daiktavardžio (plg., *apleistaūsė kiaulė, lenktaragė avelė, aplėpaūsis šuo* ir pan. (LKG I, 599)).

Dūriniai iš įvardžio ir būdvardžio

Naujadaro *egomaniakinis, -ė* pirmąjį dėmenį sudaro tarptautinis žodis *ego*, kuris išvertus iš lotynų kalbos reiškia „aš“ (žr. TŽŽ, 189), antruoju dėmeniu eina būdvardis *maniakinis*: *ištikimiausi mokytiniai, Dharmai jau paskyrę dešimtis metų, beveik nesikeičia, pasilikdami su savo senomis „egomaniakinėmis neurozėmis“* (Ivan II, 252).

2.3. Veiksmažodžių dariniai

Ivanauskaitės kūryboje rasta 19 į žodynus neįtrauktų veiksmažodžių vedinių: 6 individualieji dariniai sudaryti su priesagomis ir 13 – su priešdėliais.

2.3.1. Priesaginės darybos veiksmažodžiai

Vediniai su priesaga *-(i)auti* paprastai reiškia „ieškoti, rinkti, gaudyti tai, kas pasakyta pamatiniu žodžiu“ (DLKG, 389). Neretai tokie veiksmažodžiai daromi iš augalų pavadinimų. Būtent tokį Ivanauskaitė ir pavartojo savo romane, tai *gyduoliauti*, kurio pamatinis žodis *gyduolis*, *-ė* turi reikšmę „gydomoji žolė, vaistas“ (LKŽe). Tačiau kontekstas, kuriame buvo pavartotas vedinys, rodo kiek kitokią jo konotaciją: *Ši tą uždirbdavo gyduoliaudamas, nes žodis „gydymas“ apibūdinti tam, ką darė savo rankomis, atrodė netinkamas* (Ivan I, 192). Čia galvoje turimas ne vaistažolių rinkimas, o tam tikras gydymas, tad galima teigti, kad vedinio *gyduoliauti* pamatą sudarantis daiktavardis *gyduolis* turi visiškai kitokią reikšmę nei nurodo žodynas, t. y. juo apibūdinamas „tas, kuris gydo“. Priesagos *-(i)auti* daiktavardinis vedinys *misionieriauti* padarytas iš asmens pavadinimo *misionierius* ir reiškia „Atlikti funkcijas to, dirbti tuo, elgtis taip, kas pasakyta pamatiniu žodžiu“ (DLKG, 391): *Indijoje, Goa pakrantėje, misionieriauvę jėzuitai kažkodėl nusprendė, kad kaip tik čia yra... Apreiškime Jonui išpranašauta Naujoji Jeruzalė* (Ivan II, 127).

Daiktavardiniai priesagos *-(i)uoti* vediniai paprastai reiškia „Daryti tai ar tokį, kas pasakyta pamatiniu žodžiu“ (DLKG, 387), o šios priesagos vedinių pamatiniais žodžiai eina įvairių leksinių reikšmių konkretieji daiktavardžiai. Tokiu vediniu galima laikyti Ivanauskaitės tekste pavartotą veiksmažodį *orgazmuoti* (: *orgazmas*): *Kas labiau pažemins nevykėlį individualistą, jei ne tos prie geriausio visatos alaus orgazmuojančios šaunuolių draugijos* (Ivan I, 152). Veiksmažodis *pankuoti*³³ yra tos pačios priesagos *-(i)uoti* vedinys iš tarptautinio žodžio *pankai*, turinčio reikšmę „1970–80 D. Britanijoje kilusios jaunimo subkultūros atstovai, demonstravę stichinį priešinimąsi tradic. papročiams keistuoliška, šokiruojančia apranga, šukuosenomis, agresyvių nuotaikų roko muzika su brutaliais, nešvankiais tekstais“ (TŽŽ, 545). Štai platesnė vedinio *pankuoti* leksinė aplinka: *Jis kliedėjo <...> keldamas šventą pankuojančio, prieš visut viską revoliucingai nusistačiusio anarchisto Makso itūžį* (Ivan I, 298). Tarptautinis veiksmažodis *erotizuoti* (: *erotika*) sudarytas su priesaga *-izuoti* (formantas *-iz* yra atėjęs iš kitų kalbų su pačiais veiksmažodžiais, pvz., *ironizuoti, legalizuoti, modernizuoti* ir pan. (žr. LKG II, 249)) ir reiškia veiksmą, kuriuo kam nors suteikiama kokia ypatybė. Šiuo atveju vartojamas neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvis *erotizuotas*, nusakantis ypatybę, kylančią iš veikėjo veiksmo: *Laimės kūdikių karta, gražiakūniai, be saiko erotizuoti, beribiškai seksualūs padarai* (Ivan I, 22).

Kartotinio veiksmo reikšmę turi veiksmažodinis priesagos *-inėti* vedinys *nuskaitinėti* (: *nuskaityti*), kuriuo pasakomas realus veiksmas: *murkdama meldėsi Prarastosios bibliotekoje ir nuskaitinėjo knygas* (Ivan I, 252).

³³ Veiksmažodis *pankuoti* LKŽe yra pateikiamas, tačiau su jo pamatą sudarančiu daiktavardžiu *pankai* jis nieko bendro neturi, nes reiškia „valgyti pilna burna; krautis, kištis“.

2.3.2. Priešdėlinės darybos veiksmažodžiai

Ivanauskaitės kūryboje rasta 13 į žodynus neįtrauktų priešdėlinių veiksmažodžių vedinių.

Su prielinksniu priešdėliu *ap(i)-* sudarytas vedinys *apjungti* (: *jungti*) nurodo kryptį, kuri vyksta aplinkui. Šis priešdėlinis veiksmažodis nėra įtrauktas į žodynus todėl, kad kalbos kultūros požiūriu jis nevertotinas³⁴: *Pirmojo aukšto kaimynai stebėdavo vienas kitą pro langus, o antrasis buvo apjungtas atviro, į kiemą išeinančio koridoriaus* (Ivan I, 57).

Priešdėlis *de-* fiksuojamas tik *Tarptautinių žodžių žodyne*. Jis reiškia „atskyrimą, pašalinimą, panaikinimą; judėjimą žemyn, smukimą“ (TŽŽ, 145). Su šiuo afiksu buvo sudarytas žodynų nefiksuotas priešdėlinis veiksmažodis *desakralizuoti* (: *sakralizuoti*): *netekusi ką tik išvardytų elementų piligrimystė praranda savo prasmę <...> tapusi turistiniu žygiu desakralizuoja ir visą aplinkinę erdvę* (Ivan II, 19–20).

Priešdėliniai veiksmažodžiai, reiškiantys „Įstengti, sugebėti atlikti veiksmą, pasakyta pamatiniu žodžiu“ (DLKG, 406), dažniausiai daromi iš veiksmažodžių, kurie įvardija su veikėju pastangomis susijusį veiksmą. Būtent toks yra su priešdėliu *į-* sudaryto vedinio *įjėginti* pamatinis, žodynų nefiksuojamas, veiksmažodis *jėginti*, kuris su priesaga *-inti* išvestas iš daiktavardžio *jėga*: *Budistine erdve ją pavertė VII a. čia meditavęs karalius Songtsenas Gampo. VIII a. galutinai šią erdvę įjėgino Padmasambhava* (Ivan II, 215). Vedinys *įsikatinauti* yra išvestas iš veiksmažodžio *katinauti*³⁵ ir žymi veiksmo pradžia: *O šiaip jau visi supranta, kad tikroji meilė gali būti tik tarp katės ir žmogaus. Tik tuomet įsikatinauja tobuliausia harmonija* (Ivan I, 66). Vartodama šį vedinį, autorė omenyje turi veiksmažodžius *įsivyrauja*, *įsiviešpatauja*, bet kadangi pateiktame pavyzdyje perteikiama katiniška mąstysena, tad nenuostabu, kad pasirenkamas toks neįprastas veiksmažodžio vedinys.

Veiksmažodis *išfiltruoti*, kuris sudarytas su priešdėliu *iš-*, pavadina pamatiniu žodžiu *filtruoti* pasakyta veiksmą tam tikra kryptimi. Kontekstas rodo, kad kryptis vyksta iš vidaus: *laimingųjų visuomenė, kuriama atsijojant netinkamus individus ir išfiltruojant kiekvieną* (Ivan I, 287).

Priešdėlinių veiksmažodžių daryboje vartojamas ir dalelytinės kilmės priešdėlis *-ne* (žr. LKG II, 295–296), su kuriuo buvo sudaryti trys į žodynus neįtraukti vediniai. Veiksmažodžiai *nekarūnuoti*, *nesimpatizuoti* ir sangražinis *nepasistoti* paneigia tai, ką žymi pagrindiniai žodžiai *karūnuoti*, *simpatizuoti*, *pasistoti*: *Kurį laiką Julija buvo nekarūnuota Gorkio gatvės karalienė* (Ivan

³⁴ Žr. <http://www.vlkk.lt/lit/339>.

³⁵ Veiksmažodis *katinauti* LKŽe yra pateikiamas reikšme „imtis, glėbesčiuotis“, tačiau ši reikšmė neatitinka tos, kuria jis eina vedinio *įsikatinauti* pamatu, todėl darbe šis žodis laikytinas taip pat vediniu iš daiktavardžio *katinas*.

I, 309); *Ji nė vienam nesimpatizavo* (Ivan I, 352); *Ar tau nepasistoja, kai valandą glostinėji gulinčią pusnuogę moterį?* (Ivan I, 343).

Su priešdėliu *pa-* sudarytas vedinys *paprognuoti* (: *prognozuoti*) reiškia „Atlikti menkesnį, silpnesnį veiksmą už tą, kuris pasakytas pamatiniu žodžiu“ (DLKG, 405): *Paprognuoti ateitį buvo dar ne taip sudėtinga* (Ivan I, 314).

Su priešdėliu *su-* padaryti veiksmo pradžią žymintys vediniai *sufantazuoti* (: *fantazuoti*), *suspazmuoti* (: *spazmuoti*): *Tačiau jam jos išvalgos atrodė prasimanytos, sufantazuotos ar perskaitytos šventose knygosė* (Ivan I, 342); *Ritai suspazmavo skrandis* (Ivan I, 228). Priešdėliniu veiksmazodžiu *sudaržovėti* (jo į žodynus neįtrauktas pamatinis žodis *daržovėti* išvestas iš daiktavardžio *daržovė*) įvardijamas veiksmas, kuris nukreiptas į gyvą būtybę, t. y. metaforiška vartoseną: *Panorėjęs jis regėdavo plačiaekranį Dolby digital surrounding įgarsintą vaizdą su belangėmis palatomis, odiniais gultais ir sudaržovėjusiais pacientais, prijungtais prie keistų aparatų* (Ivan I, 299).

Su priešdėliu *už-* sudarytas intensyvumo reikšmę turintis naujadaras *užmulinti* rodo pamatiniu žodžiu *mulinti* žymimo veiksmo perteklių, viršijimą, kuris esti nemalonus ar duoda neigiamų padarinių (DLKG, 405): *ir Jis naiviai tikėjosi, kad gal pavyks šitą reikalą užmulinti ir išsaugoti Pitiją gyvą* (Ivan I, 293). Tačiau, kaip matyti iš konteksto, veiksmazodis *užmulinti* vartojamas ne pagrindine, o antrąja reikšme, kuri turi pažymą *šnek.* ir reiškia „apgaučinėti, meluoti“ (LKŽe).

2.4. Prieveiksmių dariniai

Rasta vienuolika į žodynus neįtrauktų su pačia dariaja priesaga *-ai* sudarytųrieveiksmių. Dalies vedinių pamatinis žodis yra fiksuojamas žodynuose: *ekstaziškai* (jis išvestas iš tarptautinio žodžio *ekstaziškas*), *karikatūriškai* (: *karikatūriškas*), *plebėjiškai* (: *plebėjiškas*), *šamaniškai* (: *šamaniškas*), *voveriškai* (: *voveriškas*): *ėmė suprasti, apie ką bylojo jos pamėgti mistikai, sielvartingai, rūščiai ar ekstaziškai šaukę, kad tobulos, dieviškosios vienovės žmonių kalba išreikšti neįmanoma* (Ivan I, 72); *kai lėšis karikatūriškai sudarko fizionomiją it kreivas veidrodis* (Ivan I, 175); *Laikini žmonės katytę vadino plebėjiškai – Raine* (Ivan I, 130); *Išdėsčiusi Taro paveikslėlius Saulės kryžiumi ir šamaniškai atsiribojusi nuo viso pasaulio, ėmė gilintis į rezultatą* (Ivan I, 146); *Pro orlaidę virtuvėn išoko baltapūkė Aurelija, o jai iš paskos – voveriškai rudo plauko Berta* (Ivan I, 339). Didesnė dalis naujadarų remiasi žodynų nefiksuojamais pamatiniais būdvardžiais, išvestais iš daiktavardžių, taigi turima darybos kryptis yrarieveiksmis – būdvardis – konkretus daiktavardis: naujadaras *apsišaukėliškai* remiasi potenciniu pamatiniu būdvardžiu *apsišaukėliškas*, išvestu iš daiktavardžio *apsišaukėlis*, analogiškai sudarytirieveiksmiai *fantasmagoriškai*

(: *fantasmagoriškas*: *fantasmagorija*), *karmiškai* (: *karmiškas*: *karma*), *mizantropiškai* (: *mizantropiškas*: *mizantropas*), *nacionalistiškai* (: *nacionalistiškas*: *nacionalistas*), *smaragdiškai* (: *smaragdiškas*: *smaragdas*). Kaip matyti, visi minėti prievoksmių pamatiniais žodžiais einantys žodžių nefiksuoti būdvardžiai yra išvesti su labai daria priesaga *-iškas*, *-a* iš daiktavardžių: *Kūnas, kuris apsišaukėliškai atstovavo asmenybei, savasčiai, žmogaus esmei* (Ivan I, 134-135); *tuomet tauta galėdavo pamatyti savo valdovą, gabenamą auksiniame palankine ir lydimą fantasmagoriškai puošnaus būrio vienuolių, didikų, vėliavnešių* (Ivan II, 42); *Manoma, kad šiomis dienomis geri ir blogi kūno, kalbos ir proto veiksmai karmiškai pasidaugina šimtą ar net tūkstantį kartų* (Ivan II, 75); *ar tas, kas gyvena joje ir mizantropiškai stebi išorinį pasaulį kaip iš povandeninio laivo* (Ivan I, 334); *mažesnių miestelių ir kaimų seniūnais bei vadovaujančiais Komunistų partijos „kadrais“ buvo pradėti rinkti gana nacionalistiškai nusiteikę tibetiečiai* (Ivan II, 24); *smaragdiškai žaliu slėniu teka sidabrinė Kjiču upė* (Ivan II, 216). Pastarąjį vedinį vartoja ne tik J. Ivanauskaitė, bet ir rašytoja V. Jasukaitytė: *Auksinės akys / Ir smaragdiškai purpuriniai balsai...* (žr. Vaskelienė, 2005a, 209).

2.5. Kitokia reikšmė vartojami dariniai

Esama atveju, kai dariniai vartojami kitokia reikšmė negu aiškinama žodynuose. Antai LKŽe pateikia tokias veiksmožodžio *apipūsti* reikšmes „1. bent kiek paliesti pučiant; 2. pučiant aptraukti, apnešti; 3. pučiant bent kiek nudžiovinti, apdžiovinti; 4. padaryti kiek iškilų, išgaubtą“, tačiau rašytojos romane šis naujadaras pavartotas perkeltine reikšme. Iš platesnės leksinės aplinkos matyti, kad galvoje turimas žodis *apsirūkyti*³⁶, bet šiam veiksmui įvardyti pasirenkamas ne visiems įprastas *apsirūkyti*, o jaunimo gana dažnai vartojamas sangražinis veiksmožodis *apsipūsti*: – *Nu, ko lendi į tiesioginį eterį nusitvojęs ar žole apsipūtes?!* (Ivan I, 302).

Su priesaga *-uolis*, *-ė* sudarytas daiktavardis *gyduolis* žodynuose apibrėžiamas kaip „gydomoji žolė, vaistas“ (LKŽe), tačiau Ivanauskaitė šį žodį vartoja kaip veikėjo ir veiksmožodinės ypatybės turėtojo pavadinimą, išvestą iš veiksmožodžio *gydyti*, t. y. vediniui autorė suteikė dar vieną reikšmę: *pacientų jam nestigo. Viskas ėjosi puikiai, tačiau, kažkam įskundus, gyduoliais ėmė domėtis Saugumas ir milicija* (Ivan I, 192).

Žodis *sportinukai* LKŽe turi reikšmę „apatiniai vyriški marškiniai be rankovių“, o DŽ4 „sporto marškinėliai“, tačiau romane šiuo daiktavardžiu vadinami *sporto bateliai*: *persiaudama aukštakulnius batelius sportinukais, Julija pati sau balsu net tris kartus ištarė, kad jos gyvenime ir vėl įvyko šis tas reikšminga* (Ivan I, 81). Tokio tipo bateliams pavadinti visiškai tiktų žodynuose

³⁶ LKŽe *ap(si)rūkyti* „1. apieisti dūmais, apsmilkyti; 2. mėšą dūmuose palaikyti, kad apdžiūtų ir ilgiau negestų; 3. apdulkinti, apiberti dulkėmis; 4. pavartoti rūkymui; 5. užsirūkyti“.

fiksuojami *sportukai* ar *sportbačiai*, tačiau autorė renkasi iš kito pamatinio žodžio – būdvardžio *sportinis* išvestą vedinį.

2.6. Individualių darinių vartoseną

Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno dydis (internete galima naudotis Tekstyno dalimi, kurią sudaro 100 mln. žodžių apimties tekstai), žanrų ir temų įvairovė lemia plačias jo pritaikymo galimybes: jis gali būti naudojamas kaip enciklopedinis arba kontekstinis žodynas ir kaip praktinė lietuvių kalbos mokymo ar mokymosi priemonė ieškantiems gausių autentiškos lietuvių kalbos pavyzdžių. *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyną* sudaro bendroji, mokslinė ir populiarioji periodika; grožinė, mokomoji, mokslinė, pažintinė, mokslo populiarinimo ir administracinė literatūra; Lietuvos Respublikos Seimo stenogramos (žr. Tekstynas).

Tekstyno duomenys rodo, kad didžioji dalis Ivanauskaitės kūryboje rastų žodynų nefiksuotų darinių pavartoti ne pirmą kartą:

– **daiktavardžiai:** *baigtinumas* (296 pavyzdžiai Tekstynė), *anapusybė* (264), *kompiuterininkas*, -ė (255), *neryžtingumas* (196), *superžvaigždė* (167), *antisemitas* (159), *joginė* (145), *erotizmas* (90), *nekatalikas* (56), *neonacis* (48), *orakulė* (48), *antiglobalistas*, -ė (40), *savilaida* (38), *antiutopija* (36), *londonietis*, -ė (35), *primityvistas*, -ė (27), *laikraštiena* (21), *nobelistas*, -ė (14), *globėjiškumas* (11), *tibetologas* (11), *iliuzoriškumas* (10), *neaprepiamybė* (10), *erzelynas* (9), *seksbomba* (9), *tantristas*, -ė (9), *moralizuotojas*, -a (7), *lavoniena* (6), *surinktuvė* (6), *įjėginimas* (5), *nekentikas*, -ė (5), *nuovylis* (5), *beaistriškumas* (4), *nestačiatikis* (4), *sanskritologas* (4), *smalsautojas*, -a (4), *vienakryptiškumas* (4), *apeigininkas* (3), *vienuolikaaukštis* (3), *angeliškumas* (2), *pliurpalius*, -ė (2), *puspatrankė* (2), *salotlapis* (2), *supermergina* (2), *supervyras* (2), *užpildytojas*, -a (2);

– **būdvardžiai:** *nematerialus*, -i (533), *budistinis*, -ė (430), *nelinksmas*, -a (424), *tantrinis*, -ė (351), *individualistinis*, -ė (298), *dionisiškas*, -a (222), *nedraugiškas*, -a (208), *piligriminis*, -ė (183), *maskviškis*, -ė (172), *nebejaunas*, -a (149), *karminis*, -ė (144), *puritoniškas*, -a (137), *dvimetrinis*, -ė (125), *amorfiškas*, -a (98), *neagresyvus*, -i (98), *fantasmagoriškas*, -a (85), *nuogutėlis*, -ė (82), *iškrypėliškas*, -a (80), *hamletiškas*, -a (69), *neprasmingas*, -a (68), *tibetiškas*, -a (63), *nepažinus*, -i (57), *paranojiškas*, -a (57), *mitinginis*, -ė (53), *nešventas*, -a (48), *netalentingas*, -a (47), *paranojinis*, -ė (46), *laikrodinis*, -ė (45), *donkichotiškas*, -a (41), *ilgėlis*, -ė (40), *šekspyriškas*, -a (40), *vizionieriškas*, -a (39), *šizofreniškas*, -a (38), *snobiškas*, -a (37), *šamanistinis*, -ė (35), *narciziškas*, -a (30), *šurmulingas*, -a (29), *čempioniškas*, -a (27), *pankiškas*, -a (27), *depresyvus*, -i (24), *gurmaniškas*, -a (24), *šūdinis*, -a (24), *delikatesinis*, -ė (23), *antivisuomeninis*, -ė (21), *monstriškas*, -a (21), *vampyrinis*, -a (19), *alpinistinis*, -ė (18), *nedualus*, -i (18), *čechoviškas*, -a

(17), *kafkiškas*, -a (16), *naujakalbė* (16), *antisemitinis*, -ė (15), *piratiškas*, -a (15), *maskaradinis*, -ė (14), *nesimpatingas*, -a (13), *pusvalandinis*, -ė (13), *apkūnokas*, -a (11), *gėjiškas*, -a (10), *neegoistiškas*, -a (10), *parafininis*, -ė (10), *irzlokas*, -a (8), *samurajiškas*, -a (8), *siurrealus*, -i (8), *šimtaskiemenė* (8), *liūtagalvis*, -ė (7), *laisvūniškas* (6), *neerotiškas*, -a (6), *puslapinis*, -ė (6), *gigantomaniškas* (5), *bepriežastinis*, -ė (4), *laumiškas*, -a (4), *madoniškas*, -a (4), *numerologinis*, -ė (4), *pantagriuliškas*, -a (4), *plačiakampis* (4), *ryškiažiedis*, -ė (4), *talismaniškas*, -a (4), *turėtojiška* (4), *antisavižudiškas*, -a (3), *jaučiagalvis*, -ė (3), *penkiametrinis*, -ė (3), *stačiakrūtė* (3), *antiinstitucinė* (2), *antišuninis* (2), *haliucinogeniškas* (2), *instinktinis* (2), *kūrėjiška* (2), *pajaciškas* (2), *rūpintojėliškas* (2);

– **veiksmažodžiai:** *apjungti* (267), *desakralizuoti* (51), *nekarūnuoti* (40), *erotizuoti* (35), *misionieriauti* (23), *nesimpatizuoti* (22), *sufantazuoti* (20), *išfiltruoti* (18), *paprognuoti* (18), *pankuoti* (14), *įjėginti* (9), *suspazmuoti* (2);

– **prieveiksmai:** *nacionalistiškai* (38), *karikatūriškai* (23), *ekstaziškai* (9), *šamaniškai* (9), *karmiškai* (8), *fantasmagoriškai* (6), *plebėjiškai* (4).

Žodynų nefiksuotų darinių *apsėklintojas*, *apsišaukėliškai*, *arkangeliška*, *baleriniškas*, *balerūniškas*, *belytiškumas*, *didžiakūnis*, *gudriaveidė*, *juodašiknis*, *kailašiškas*, *laumiškumas*, *lavonmaišis*, *lenktakraštis*, *neomisticizmas*, *orgazmuoti*, *penkiabokštis*, *pingviniška*, *pseudoseniena*, *sfinksiška*, *smaragdiškai*, *supersvarbus*, *tibetofilas*, *tūkstantvardis*, *užmuilinti*, *vienataškiškumas* Tekstyne rasime tik po vieną vartosenos pavyzdį. Štai keletas Tekstyne pateiktų sakinių su kai kuriais minėtais dariniais: *Svarbu, kad kol kas investicija nelaikomas nematerialus turtas, išskyrus programinę įrangą; Ugnis negeso septynias dienas ir septynias naktis, o liepsnų apimtas tantrinis jogas didingu balsu traukė šventąsias giesmes; Balso nepakankamumas, jo geismas ir stoka - tai jo baigtinumas, jo betarpiška sąsaja su baigtiniu asmeniu; Deja, kai Juodasis Mėnulis juda jūsų Zodiako ženkle, prasideda karminis atpildas - tenka mokėti skolas; Jiems iškyla vos ne hamletiškas klausimas, ką reikės pasakyti artimiesiems; Na ir nieko, pripranta prie visko akis, viskas virsta laikraštiena; Jūs esate kompiuterininkas – ligonis; Irgi žioplus daiktas esu, – užsižiūrėjau į tą kroniką, po to, į tokį mielą pajacišką senuką; pelėdos, maitvanagiai, vilkai, šakalai ir jaučiagalvės gyvatės; O ar pačiam teko šiek tiek " pankuoti " ar "hipiuoti"?; Viena paslaptlingiausių Mitros kulto figūrų – liūtagalvis dievas.*

Tekstyne rasti naujadarai vartojami įvairaus pobūdžio tekstuose (grožinėje ir negrožinėje literatūroje, specializuotoje, respublikinėje, vietinėje, populiariojoje periodikoje, filosofinės literatūros vertimuose, net valstybiniuose dokumentuose) ir pastebėta, kad grožinėje literatūroje minėti dariniai vartojami ne itin dažnai, žymiai daugiau jų galima rasti negrožinėje literatūroje arba respublikinėje periodikoje.

Kaip matyti, Ivanauskaitės kūryboje rasti dariniai kituose tekstuose vartojami ganėtinai dažnai, t. y. jie sudaro daugiau nei pusę visų rastų naujadarų (181 darinys arba 72 % visų darinių). Iš to galima daryti išvadą, kad ilgainiui nemaža dalis darinių (pvz., *budistinis*, *tantrinis*, *individualistinis*, *baigtinumas*, *apjungti*, *anapusybė* ir kt.) gali būti įtraukti į žodynus.

*Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Terminų banke*³⁷ rasti 6 individualūs dariniai, kurie yra įtraukti į kitokio pobūdžio, nei nurodo darbo objektas, žodynus: *baigtinumas* (*Fizikos terminų žodynas* (2007)); *laikrodinis* (*Automatikos terminų žodynas* (2004); *Penkiakalbis aiškinamasis metrologijos terminų žodynas* (2006)); *puslapinis* (*Automatikos terminų žodynas* (2004); *Aiškinamasis telekomunikacijų terminų žodynas* (2004); *Enciklopedinis kompiuterijos žodynas* (2008)); *nematerialus* (*Aiškinamasis įmonės vadybos terminų žodynas* (2000)); *plačiakampis* (*Fizikos terminų žodynas* (2007); *Radioelektronikos terminų žodynas* (2000)). Visi šie dariniai įtraukti į Tekstyną ir yra didelė tikimybė, kad tie žodžiai jame vartojami minėtuose žodynuose pateiktomis reikšmėmis. Dūrinys *jaučiagalvis* į Tekstyną nėra įtrauktas, tačiau randamas *Žinduolių pavadinimų žodyne* (2002).

³⁷ Žr. <http://terminai.vlkk.lt:10001/pls/tb/tb.search>.

Išvados

1. Tyrimas parodė, kad Ivanauskaitė ne tik naudojami esamais kalbos ištekliais, bet ir pati sukuria naujų leksikos vienetų – pagal įvairius lietuvių kalbos darybos modelius sudaro individualių darinių. Rašytojos kultūrologinėje studijoje ir romane rasta 250 LKŽ, DŽA, TŽŽ nefiksuotų darinių – 194 vediniai ir 56 dūriniai. Daugiausia (122) rasta būdvardžių darinių (100 vedinių ir 22 dūriniai), 98 daiktavardžių naujadarai (64 vediniai ir 34 dūriniai), 19 veiksmažodžių vedinių, 11 žodynų nefiksuotųrieveiksmių vedinių.

2. Ivanauskaitės tekstuose vartojami naujadarai atitinka darybos reikalavimus, daugumas sudaryti su dariomis darybos priemonėmis. Darinių reikšmės nesunkiai suvokiamos iš konteksto (dūrinių leksinė reikšmė dažniausiai yra artima darybinei reikšmei, pvz., *salotlapis*, *sportrūmiai* ir kt.), tačiau esant nedidelei takoskyrai tarp kai kurių darybos kategorijų vedinių, kartais kildavo abejonių, kuriai iš jų skirtinas vienas ar kitas darinys.

3. Didžioji dalis vedinių sudaryti iš žodynuose fiksuojamų pamatinių žodžių (17 iš jų yra tarptautiniai žodžiai), bet 27 (t. y. ~ 11 % visų vedinių skaičiaus) vediniai remiasi potenciniu pamatiniu žodžiu, t. y. jų pamatinis žodis taip pat yra vedinys, nefiksuotas nei LKŽ, nei DŽA, nei TŽŽ. Be to, rasti 3 tripakopiai vediniai (*ijėginimas*, *ijėgintojas*, *vienataškiškumas*). Sudarant dūrinius neretai remiamasi tarptautiniais sandais *ego*, *filas*, *logas*, *neo*, *pseudo*.

4. Kai kurie individualūs vediniai yra kalboje įprastų žodžių darybiniai (*nuovylis* – *nusivylimas*; *sentimentalybė* – *sentimentalumas*) ar leksiniai (*baigtinumas* – *pabaiga*; *pamėlynijimas* – *pamėlynavimas*) sinonimai – taip pailgėja sisteminės sinonimų eilės arba susidaro naujų darybinių ar leksinių sinonimų eilių.

5. Esama atvejų, kai kalboje esantis darinys tekste vartojamas ne žodynuose pateikta, bet kitokia reikšme (*apipūsti*, *gyduolis*, *sportinukai*).

6. Didžiąją dalį Ivanauskaitės kūryboje rastų į žodynus neįtrauktų darinių galima laikyti dažnos vartosenos žodžiais. Remiantis *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno duomenimis* padaryta išvada, kad didesnė dalis Ivanauskaitės kūryboje rastų į žodynus neįtrauktų darinių yra vartojami ir kituose tekstuose: trys ketvirtadaliai darinių yra įtraukti į Tekstyną ir, sprendžiant iš jų pavartojimo skaičiaus, nemaža dalis pasižymi dideliu aktyvumu.

Keletas darinių yra fiksuojami kitų mokslo sričių žodynuose, pvz., fizikos, kompiuterijos, vadybos ir kt.

7. Tai, kad Ivanauskaitės kūryboje vartojami individualūs dariniai, o ne į žodynus įtraukti (dažniausiai neutralūs) žodžiai, leidžia daryti išvadą, kad didžioji dalis naujadarų nėra stilistiškai neutralūs. Labai dažnai jie įeina į įvairias stiliaus figūras: net ir ryškios vaizdingumo semos

neturintys naujadarai (*anapussybė, antisemitas, erotizmas, karminis, naujabūvis, sufantazuoti*) atkreipia skaitytojo dėmesį; kai kurie dariniai padeda atskleisti požiūrį į aprašomus dalykus: esama teigiamą (*angeliškumas, globėjiškumas, nuogutėlis*), neigiamą (*egomaniakinis, laikraštiena, žurnaliūga*) konotaciją turinčių žodžių; platesniame kontekste kartais jaučiami abu aksiologiniai požiūriai (*ryškiažiedė piktžolė*). Kartais dariniai, atrodo, vartojami dėl skiemenuų skaičiaus, dėl skambesio, ritmikos (*londonietis*).

Ivanauskaitės kūrinuose pavartoti į žodynus neįtraukti dariniai nėra atitrūkę nuo kalbos, jie lengvai suvokiami iš konteksto, sklandžiai įsilieja į tekstą, o jų vartojimas pagyvina stilių.

Literatūra ir šaltiniai

- BLAŽINSKAITĖ, Dalia. Naujadarai ir perdirbiniai reklamoje // *Kalbos kultūra*. Nr. 77 (2004), p. 56–65.
- BSKK – KAZLAUSKIENĖ, Asta; RIMKUTĖ, Erika; BIELINSKIENĖ, Agnė. *Bendroji ir specialybės kalbos kultūra: mokomoji knyga*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras, 2006.
- DLKG – AMBRAZAS, Vytautas, ir kt. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika: 4-oji pataisyta laida*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
- DŽA – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: 4-asis leidimas*. Vyr. red. Stasys Keinys. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Enciklopedinis kompiuterijos žodynas: 2-asis papildytas leidimas*. Vilnius: TEV, 2008.
- GIRČIENĖ, Jurgita. *Naujųjų mokinių atitiktumys: struktūra ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
- GUDAVIČIUS, Aloyzas. *Etnolingvistika*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įm., 2000.
- Ivan II – IVANAUSKAITĖ, Jurga. *Prarasta pažadėtoji žemė*. Vilnius: Tyto alba, 1999.
- Ivan I – IVANAUSKAITĖ, Jurga. *Placebas: romanas*. Vilnius: Tyto alba, 2003.
- JAKAITIENĖ, Evalda. *Leksikologija: studijų knyga*. Antras pakartotinis leidimas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- KEINYS, Stasys. *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1999.
- KPP – *Kalbos praktikos patarimai: 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas*. Vyr. red. Zigmas Zinkevičius. Vilnius: Mokslo, 1985.
- KTŽ – GAIVENIS, Kazimieras; KEINYS, Stasys. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 1990.
- LKE – AMBRAZAS, Vytautas, ir kt. *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
- LKG I – *Lietuvių kalbos gramatika: fonetika ir morfologija (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis)*. T. 1. Vilnius: Mintis, 1965.
- LKG II – *Lietuvių kalbos gramatika: morfologija (veiksmažodis,rieveiksmis, dalelytė, prielinksnis, jungtukas, jaustukas, ištiuktukas)*. T. 2. Vilnius: Mintis, 1971.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*. T. 1–20. Redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. red.), ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/dzl.php?12#top>.
- MACIENĖ, Jurgita. *Deminutyvų stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.
- MIKELIONIENĖ, Jurgita. Dūriniai su dėmeniu savi- // *Kalbos kultūra*. Nr. 76 (2003), p. 93–97.

- MILIŪNAITĖ, Rita. *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*: monografija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.
- PAULAUSKIENĖ, Aldona. *Lietuvių kalbos kultūra*: monografija. Kaunas: Technologija, 2000.
- PIKČILINGIS, Juozas. *Lietuvių kalbos stilistika II*. Vilnius: Mokslas, 1975.
- ROZENBERGS, Jānis. *The Stylistics of Latvian*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004.
- ROZENBERGAS, Janis. *Stilistika*: stilistinių kalbos priemonių klasifikacija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2009.
- Tekstynas – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinis fakultetas, Kompiuterinės lingvistikos centras [žiūrėta 2010-04-27]. Prieiga per internetą: <http://donelaitis.vdu.lt/>.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. 2-a pataisyta laida. Atsakomasis redaktorius Algimantas Kinderys. Vilnius: Alma littera, 2003.
- URBUTIS, Vincas. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslas, 1978.
- URBUTIS, Vincas. *Žodžių darybos teorija*. Antrasis leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
- VASKELIENĖ, Jolanta. *Darybiniai sinonimai*: mokomoji knyga. Šiauliai: K. J. Vasiliausko įm., 2000.
- VASKELIENĖ, Jolanta. Sigitos Gedos individualūs dariniai („Sokratas kalbasi su vėju“) // *Žmogus ir žodis*. Nr. I (2003), p. 43–48.
- VASKELIENĖ, Jolanta. Darybinių sinonimų funkcionavimas tekstuose // *Filologija*. Nr. 9 (2004), p. 47–54.
- VASKELIENĖ, Jolanta 2005a. J. Ivanauskaitės, V. Jasukaitytės, S. Parulskio ir J. Vaičiūnaitės individualūs dariniai // *Valoda* 2005, Daugpilis: Saule, 2005, p. 205–210.
- VASKELIENĖ, Jolanta 2005b. Žodynų nefiksuoti dariniai literatūrologų tekstuose // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*. T. 19 (2005), p. 459–469.
- VASKELIENĖ, Jolanta. Jurgos Ivanauskaitės naujadarai ir jų vaidmuo tekste (*Miegančių drugelių tvirtovė*) // *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. Mokslo darbai. T. 3 (2007), p. 169–178.
- VASKELIENĖ, Jolanta. *Trumpas teksto lingvistikos žinynas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007.
- VLKK – Valstybinė lietuvių kalbos komisija. [žiūrėta 2010-04-29]. Prieiga per internetą: < <http://www.vlkk.lt/> >.
- ŽUPERKA, Kazimieras. *Lietuvių kalbos stilistika*: vadovėlis. Vilnius: Mokslas, 1983.
- ŽUPERKA, Kazimieras. *Kalbos priemonių konkurencija kaip lietuvių kalbos stilistikos objektas*: habilitacinis darbas. Humanitariniai mokslai: kalbotyra. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 1995.

ŽUPERKA, Kazimieras. *Stilistika: mokomoji knyga*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 1997.

WALES, K. A. *A dictionary of stylistics*. London: Longman, 1990.

АХМАНОВА, Ольга Сергеевна. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Советская энциклопедия, 1969.

Бэс – Языкознание: *Большой энциклопедический словарь*. Гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998.

Magistro darbo santrauka

Studijų programa: Lietuvių kalbotyra.

Vardas, pavardė: Viktorija Šimkevičienė.

Darbo pavadinimas: Žodynų nefiksuotų darinių funkcionavimas Jurgos Ivanauskaitės kūryboje.

Darbo pavadinimas anglų kalba: Functioning of formations not fixed by dictionaries in the creation of Jurga Ivanauskaitė.

Darbo vadovas (-ė): doc. dr. Jolanta Vaskelienė.

Darbo gynimo data: 2010 m. birželio 15 d.

Pagrindiniai žodžiai: darinys, darybos kategorija, darybos tipas, potencinis darinys, stiliaus figūra, darinių vartoseną.

Pagrindiniai žodžiai anglų kalba (keywords): formation, category of formation, type of formation, potential formation, figure of style, usage of formation.

Santrauka

Šiame darbe aptariami Jurgos Ivanauskaitės kūryboje pavartoti individualūs dariniai (individualiaisiais dariniais arba naujadarais laikomi LKŽ, DŽ₄, TŽŽ nefiksuoti žodžiai). Analizuojama, kokiomis darybos priemonėmis ir iš ko tie dariniai sudaryti, kokiems darybos tipams ir darybos kategorijoms jie priklauso, svarstoma, ar juos reikėtų laikyti potenciniais ar okaziniais dariniais, koku tikslu jie autoriaus yra vartojami. Dėmesys kreiptas ir į tai, ar į žodyną neįtrauktas darinys fiksuojamas *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne*.

Tyrimas parodė, kad didžioji dalis Ivanauskaitės tekstuose rastų naujadarų atitinka žodžių darybos reikalavimus ir laikytini potenciniais dariniais. Naujadarai yra stilistiškai motyvuoti, įeina į įvairias stiliaus figūras. Trys ketvirtadaliai darinių yra įtraukti į Tekstyne.

Santrauka anglų kalba (Summary)

In the present study, there are discussed individual formations used in the creations of Jurga Ivanauskaitė (words not fixed in LKŽ, DŽ₄, TŽŽ are deemed as individual formations or neologisms). It is analysed, which formation means were used and from what these formations were formed, which formation types and formation categories they belong to, it is considered, whether they are subject to treatment as potential or occasional formations, what was the reason of using

thereof. The attention was focused on the fact, whether the formation not included into a dictionary is fixed in the Corpus of Contemporary Lithuanian Language.

The research demonstrated that the most of neologisms found in the texts of Ivanauskaitė were in conformity with the requirements of word formation and were subject to treatment as potential formations. The neologisms are motivated stylistically, are included into various style figures. Three fourths of the formations are included into the Corpus.